

מכון ירושלים לחקר ישראל
מרכז טדי קולק למחקרי ירושלים

הולכים נגד הרוח ארגונים אזרחיים בירושלים בצל עימות מתמשך

נמרוד גורן

בהנחיית ד"ר מאיה חושן ובהשתתפות מחמד נכאל

2004

מרכז טדי קולק למחקרי ירושלים
מיסודם של מכון ירושלים לחקר ישראל והקרן לירושלים

מחקרי מכון ירושלים לחקר ישראל, מס' 98

הולכים נגד הרוח
ארגונים אזרחיים בירושלים בצל עימות מתמשך

נמרוד גורן
בהנחיית ד"ר מאיה חושן ובהשתתפות מחמד נכאל

פרסום זה רואה אור בסיוע מרכז טדי קולק למחקרי ירושלים,
קרן יעקב והילדה בלאושטיין, קרן פרנקל, קרן אודרי וברנרד רפפורט,
קרן אריה ואידה קראון, קרן צ'רלס ה' רבסון.

הדברים הנאמרים הם על דעת המחבר בלבד.

© 2004, מכון ירושלים לחקר ישראל

בית חי אלישר

רח' רד"ק 20, ירושלים 92186

<http://www.jiis.org.il>

תוכן העניינים

5	הקדמה
7	החברה האזרחית ותהליכי שלום – דיון תאורטי
10	פעילויות ישראליות-פלסטיניות משותפות בירושלים בצל עימות מתמשך
10	א. רקע
12	ב. שיטה
14	ג. ממצאים
23	יעילותן של הפעילויות המשותפות בקידום קיום משותף בירושלים
31	המלצות לביצוע
35	סיכום
38	נספח א: ניתוח המקרה הצפון-אירי
41	נספח ב: מי ומי בנחקרים
44	נספח ג: פירוט פעילויות משותפות המתקיימות בירושלים
66	הערות
67	מראי מקום

הקדמה

ירושלים, למרות מכשול ההפרדה הנבנה בשטחה, היא המקום היחיד שבו ישראלים ופלסטינים יכולים עדיין להיפגש בקלות יחסית; אולם מחסומים רגשיים רבים מפרידים בין שתי האוכלוסיות. מחסומים של פחד, שנאה ודעות קדומות מולידים ניכור ומתיחות בין האוכלוסיות בעיר, שבנסיבות אחרות יכולות היו לשמש מודל לקיום משותף ישראלי-פלסטיני. בעיר "שחברה לה יחדיו" מתגוררות שתי קבוצות אתניות נפרדות, שלמרות סמיכותן הפיזית זו לזו מקיימות נקודות ממשק מועטות בלבד. פוטנציאל החיכוך בין הקבוצות, העומד בקשר ישיר למציאות הפוליטית-ביטחונית האזורית, הוא שנותן את הטון בעיצוב היחסים ביניהן כיום.

הדבר אינו חייב להיות כך. בעיר קיים מספר לא-מבוטל של אישים ושל ארגונים המנסים לשנות מציאות זו וליצור מארג יחסים שונה בין ישראלים לבין פלסטינים תושבי ירושלים – מארג יחסים שיושגת על ערכים של כבוד הדדי ושל קבלת האחר; שייצור אווירה ציבורית חיובית כלפי ניסיונות פיוס והשלמה בעיר ובכלל; שיהיה בו כדי ליצור אווירה נוחה יותר לקראת הסדר מדיני של פשרה, ושיסייע ליישם הסדר כזה בהצלחה.

בחודשים יולי 2002 – מרס 2003 נערך במכון ירושלים לחקר ישראל מחקר שמטרתו להעריך את תפקידה של החברה האזרחית בירושלים בשיפור מערכת היחסים בין ישראלים לבין פלסטינים בעיר וביצירת קיום משותף המושתת על סובלנות, הבנה הדדית והידברות. המחקר ניסה למפות את הפעילויות המשותפות הישראליות-הפלסטיניות המתקיימות בירושלים, לדון במאפייניהן, לנתח את השינוי שחל בהיקף פעילויות אלה בעקבות אנתפאדת אל-אקצא, לאתר את הגורמים המשפיעים על מידת הצלחתן או כישלונן של הפעילויות לשרוד את העימות האלים הנוכחי, ולגבש המלצות לעידוד פעילויות נוספות ולתמיכה בקיימות.

בחלקו הראשון של המחקר אציג מבוא תאורטי על תפקידה של החברה האזרחית בתהליכי שלום.

בחלקו השני אתמקד בנתונים שנאספו על ארגונים לא-ממשלתיים שונים בירושלים המקיימים או שקיימו בעבר פעילויות ישראליות-פלסטיניות, ובפעילותם. אעמוד על אופי הפעילות המשותפת המתנהלת בעיר, על היקפה, על הבעיות שהיא עומדת בפניהן, על פוטנציאל הרחבתה ועל השפעת המשבר הנוכחי עליה.

בחלקו השלישי והאחרון אעריך את הפעילות המשותפת המתנהלת בעיר, אאתר פרויקטים בעלי פוטנציאל התרחבות, ואציג המלצות בדבר סוגי הפעילות שיש לעודדן ובדבר הדרכים לעשות כן.

היקפו המוגבל של המחקר לא אפשר להתעמק בפעולתם של כל הארגונים שמופנו. יתר על כן, לאור הדינמיות המאפיינת את החברה האזרחית בכלל ואת זו של ירושלים בפרט, סביר מאוד שפועלים בעיר ארגונים נוספים שאינם נכללים במחקר זה.

ברצוני להודות לקרן לירושלים ולמכון ירושלים לחקר ישראל, שיזמו את המחקר ואפשרו את קיומו. תודה מעומק הלב לשותפיי למחקר: לד"ר מאיה חושן, שהנחתה אותי נאמנה במהלך כל שלבי המחקר, ולמר מחמד נכאל, שסייע בידי בחקר הארגונים הפלסטיניים. תודה גם לוועדת ההיגוי של המחקר – פרופ' אברהם (רמי) פרידמן, גברת אורה אחימאיר, מר ישראל קמחי, ד"ר חגי אגמון-שניר ומר אלן פרימן – וכן לראש מכון ירושלים לחקר ישראל, פרופ' יעקב בר-סימן-טוב, על הערותיהם והארותיהם המחכימות. גברת חמוטל אפל טיפלה בכתב היד במסירות עד הבאתו לדפוס, וד"ר עידן ירון עמל על עריכת הלשון. על כך נתונה תודה לשניהם.

החברה האזרחית ותהליכי שלום – דיון תאורטי

המעבר מסכסוך אלים וממושך לשלום ולפיוס אינו מסתכם בהחלטה פוליטית ובחתימה על הסכם מדיני. הוא טומן בחובו שינוי מוחלט באתוס הלאומי ובאמונות החברתיות לגבי ה"עצמי" ולגבי ה"אחר". זהו מעבר ארוך-טווח וקשה להשגה, שבו אי-אפשר עוד להסתמך על ההנהגה הפוליטית בלבד. לחברה האזרחית יש בו תפקיד חשוב; ביכולתה לתרום להבשלת תנאים שיובילו לחתימה על הסכם פוליטי, וכן ליצור תהליך חברתי שיאפשר את יישום ההסכמים בצורה הטובה ביותר. תפקידה של החברה האזרחית בהקשר זה הוא לדאוג לכך שהערוץ הפוליטי ליישוב הסכסוך לא יהיה היחיד, ושילווה בתהליך חברתי-פסיכולוגי רחב היקף. בתהליך זה, הצדדים לסכסוך יוצרים ביניהם מערכת יחסים המבוססת על קיום משותף, אמון וקבלה הדדיים, שיתוף פעולה והתחשבות בצורכי האחר (Bar-Tal, 2000, pp. 351-365).

גאלטונג (Galtung) חילק את המעבר מסכסוך אלים לשלום ולפיוס לשלושה שלבים: עשיית שלום (peace making), בניית שלום (peace building), ושמירת שלום (peace keeping). בעוד שעשיית השלום היא השלב שבו עיקר העבודה נתונה בידי ההנהגה הפוליטית, המנהלת משא ומתן עם הצד היריב במטרה להגיע עמו להסכם מדיני, הרי שהצלחת השלבים האחרים תלויה לא-מעט בפועלם של אותם ארגונים לא-ממשלתיים השמים להם למטרה להוביל מהלך חברתי. בשלב בניית השלום ביכולתם של ארגונים אלה לתרום להתמרת הסכסוך, ליצירת ערוצי הידברות אחוריים, למציאת מכנים משותפים ולשינוי האווירה הציבורית. בכך הם מאפשרים תנאים נוחים יותר בעבור ההנהגה הפוליטית לניהול משא ומתן, תנאים שבהם היא חשה כי היא זוכה לאמון הציבור וכי היא מובילה מהלך שהציבור חפץ ביקרו. תוצאת הפעילות האזרחית בשלב זה תסייע לדרג הפוליטי בבואו להשיג את תמיכת העם להסכם השלום. (Gidron, Katz & Hasenfeld, 2002, pp. 7-10; Miall, 1999, pp. 15-19).

בשלב שמירת השלום, על הארגונים להטות את אפיקי פעילותם מקידום השלום אל עבר ביסוסו של השלום עול הימים ולהפיכתו משלום בין מנהיגים לשלום בין עמים. תרומתם של הארגונים הלא-ממשלתיים באה לידי ביטוי ביצירת מערכת יחסים חדשה

המושגות על ערכים המשקפים את המציאות הפוליטית החדשה בין האוכלוסיות היריבות-לשעבר וכן על שיתוף פעולה רחב היקף. הצלחתו של תהליך כזה תלויה גם ברצון של ההנהגות ושל החברות בשני הצדדים לכוון "שלום חם" ביניהן. תמיכה בין-לאומית רחבה באמצעות מימון פרויקטים משותפים של "עם-לעם" (people-to-people) ובאמצעות מעורבותם של ארגונים לא-ממשלתיים בין-לאומיים היא משמעותית בשלב זה (Gidron, Katz & Hasenfeld, 2002, pp. 7-10; Miall, 1999, pp. 15-19).

גדרון ועמיתיו (Gidron et al., 1999) ערכו מחקר השוואתי בדרום אפריקה, בצפון אירלנד ובישראל/ברשות הפלסטינית, ובו ניתחו את תפקידם של ארגוני שלום ופתרון סכסוכים והשפעתם על קידום פתרון הסכסוך בכל אחד מן המקרים. תוצאות המחקר מראות כי למרות הקושי לאתר השפעות ישירות של ארגוני חברה אזרחית על תהליך שלום לנוכח מורכבות הסוגיה ולנוכח ריבוי השחקנים על הבמה, אפשר לזהות את תרומתם המשמעותית של ארגונים אלה. למרות ההבדלים הניכרים ברקע ההיסטורי והתרבותי של המדינות, נמצא שבשלושת אזורי הסכסוך הללו שימשו ארגוני שלום מנגנון להכשרת תהליך השלום בעיני הציבור, להחדרת מושגים ותפיסות חדשות ומתוננות לשיח הציבורי ולהשרשתם. באופן דומה, ארגוני שלום בישראל העניקו לגיטימציה לשיחות עם אש"ף, הכשירו את ערפאת כשותף למשא ומתן, הציגו לפני הציבור חלופות לפתרון הצבאי של הסכסוך, העלו למודעות את אפשרות קיומה של מדינה פלסטינית, ועוד. לארגונים אלה היו שני תפקידים עיקריים: הכשרת דעת הקהל לקראת פתרון של פשרה; ויצירת מתחמים לפעולה באמצעות יצירת שפה חדשה, הצגת מטפורות חדשות וטיפול האמון הדרוש לקיום משא ומתן ולאמונה בסיכוייו. בנוסף לכך פעלו במשך שנים רבות עשרות ואולי אף מאות ארגונים שהפעילו תכניות דו-קיום, מפגשים משני עברי המתרס וחילופי תלמידים. כל אלה תרמו לצמצום הזרות ולהגברת הנכונות למעבר מפתרון בכוח הזרוע לפתרון בדרכי שלום של הסכסוך העקוב מדם (כץ, 2002, עמ' 325).

גרשון בסקין, מנהל המרכז הישראלי-פלסטיני למחקר ולמידע, התייחס לסוגיה זו בניסיון לאתר את הסיבות לכישלונם של תהליך אוסלו. לדבריו, תהליך אוסלו היה מושתת על תהליך "מלמעלה-למטה". ההנחה הייתה שהסכם פוליטי בין ההנהגות יביא לשינוי מידי של המציאות בשטח, ולפיכך יסחף אחריו את שתי האוכלוסיות. רק בהמשך, עם חתימת הסכם אוסלו ב, קראו ההנהגות לבניית פרויקטים של עם-לעם במטרה לחזק את השלום המתגבש. בסקין קובע כי למרות הסכומים שהשקיעו קרנות, מוסדות וממשלות זרים בפרויקטים אלה, הם לא הצליחו להביא לשינוי חברתי מקיף. ממשלת ישראל והרשות הפלסטינית לא התייחסו ברצינות הראויה לאפיק זה ולא תרמו ממשאביהן לשם קידומו; רוב הפרויקטים היו חד-פעמיים ולא עמדה מאחוריהם תכנית אסטרטגית ברורה

להובלת שינוי חברתי; רובם הגדול של הישראלים והפלסטינים לא לקחו חלק בפעילויות המשותפות, ורבים לא שמעו כלל על קיומן. בשנות אוסלו לא התנהל תהליך "מלמטה-למעלה" משמעותי דיו במקביל לתהליך הפוליטי. לאור זאת, אין פלא שעם פרוץ אנתפאדת אל-אקצא קרסו כמעט כל הפעילויות המשותפות הישראליות-הפלסטיניות: הבסיס המשותף לא היה חזק דיו (Baskin, 2002).

חגי כץ, מהמרכז לחקר המגזר השלישי באוניברסיטת בן-גוריון, חקר ומצא כי אנתפאדת אל-אקצא הכניסה ארגוני שלום ודו-קיום רבים למצב של תרדמה. הדי הירי וההקצנה הגוברת בשני הצדדים הביאו לאבדן האמון גם בקרב הפעילים הנאמנים ביותר של מחנה השלום ביכולת להביא לשינוי כלשהו. הנכונות של יחידים, קרנות וארגונים עסקיים לתרום לארגוני שלום ירדה חדות, הן בשל המצב הכלכלי המחרף והן בשל אווירת הייאוש. ארגוני שלום לא-מעטים נתקלו בקשיים כלכליים חמורים ונאלצו לצמצם למינימום ההכרחי את פעילותם, גם זו הבסיסית ביותר. למרות שהמשבר לא הביא חורבן מוחלט, הרי הוביל לנזק שלדעת כץ הוא בלתי-הפיך. הנזק בא לידי ביטוי הן מבחינה ארגונית ומבחינת הדימוי הציבורי של הארגונים והשיח שהם מייצגים, והן מבחינת יכולתם של ארגונים אלה לגייס את המשאב החשוב ביותר להצלחתם – תמיכה ציבורית והשתתפות עממית (כץ, 2002, עמ' 335–336).

בעת עימות אלים, כוחה האמיתי של החברה האזרחית עומד למבחן. ניהול פרויקטים משותפים בעת שלום הוא משימה קלה יחסית; קשה שבעתיים לעשות כן בעת קונפליקט, כאשר הדבר נראה לעתים כבגידה באינטרסים הלאומיים ו/או כמעשה לא-רלוונטי. יחד עם זאת הדבר אפשרי, ויש ביכולתו להשפיע על הזירה הציבורית ולקדם פריצת דרך מדינית. דוגמה לכך הן ההתרחשויות בקפריסין ב-2003. בלחץ האזרחים החליטו ההנהגות התורכית והיוונית באי על שורת צעדים פוליטיים משמעותיים, ובראשם פתיחת הגבולות בין שני חלקי האי לאחר כ-30 שנה. קפריסין אינה המקרה היחיד. צפון אירלנד (ראו נספח א להלן) היא דוגמה רלוונטית עוד יותר לבחינת יכולתה של חברה אזרחית לבנות קשרים וגשרים בין קהילות אתניות יריבות ולסייע באופן משמעותי לקידומו של תהליך שלום.

פעילויות ישראליות-פלסטיניות

משותפות בירושלים

בצל עימות מתמשך

א. רקע

החברה האזרחית בירושלים מילאה לאורך השנים תפקיד חשוב בטיפוח היחסים בין ישראלים לבין פלסטינים בעיר. ארגונים לא-ממשלתיים ומוסדות רבים בעיר (פרטיים וציבוריים) היו מעורבים בניהול פעילויות ישראליות-פלסטיניות משותפות, ובנוסף לתרומתם לדיאלוג בין הקהילות הדגישו את המטרות והאינטרסים המשותפים להם מתוקף החיים בעיר משותפת. תהליך השלום שתחילתו הייתה בשיחות אוסלו והמשכו בהסכמי הביניים חיזק, הרחיב והעשיר את הפעילויות המשותפות הישראליות-פלסטיניות.

פריצתה של אנתפאדת אל-אקצא בספטמבר 2000 הנחיתה מכה קשה על המאמצים להפגיש ישראלים ופלסטינים לפעילויות משותפות. הפגיעה באמון בין הצדדים, הפחד להיכנס לשכונות המגורם של הצד האחר והמגבלות על חופש התנועה של הפלסטינים הפכו פרויקטים משותפים לקשים בהרבה לביצוע. הוראת ארגון הגג של הארגונים הלא-ממשלתיים הפלסטינים (PNGO's) לחבריו להפסיק כל פעילות עם ישראלים הנחיתה אף היא מכה אנושה על יכולת ההידברות בין הצדדים. פעילויות חדשות שתוכננו בוטלו, מנגנוני הידברות קרסו, ונראה היה כי השבר והנתק בין האוכלוסיות בעיר הם מוחלטים. המסגרות הישראליות הוותיקות הפעילות בירושלים ניסו אמנם להתעשת מקץ חודש-חודשיים לאנתפאדה והחלו תוהות יחדיו לגבי התגובה המתאימה למציאות החדשה; אולם הדבר לא שינה את המציאות הכללית העגומה. בין דרכי הפעולה שנקטו על-ידי אותן מסגרות בשלב הראשוני והפורמטיבי של האנתפאדה היו: קיום סיעורי מוחות משותפים לנציגי ארגונים; מעבר לפעילות חד-לאומית; מעבר להתקשרות עם השותפים הפלסטינים באמצעות הדואר האלקטרוני במקום קיום מפגשים; מגעים א-פורמליים ובאמצעות ערוצים חשאיים לפתרון בעיות יום-יומיות של האוכלוסיות; מאמצים למציאת דרכים לתגובה מהירה לאירועים אלימים בעיר לשם הרגעת המצב; ניסיונות לקיים

דיאלוגים בעקבות השבר (חלקם מחוץ לאזור, ובעיקר בתורכיה), ושינוי תכני פעילות (לדוגמה, מעבר מתכניות חינוך לשלום לתכניות ניהול סכסוכים). אחד הגופים הבולטים בעיר שהמשיך לפעול בתחום הישראלי-פלסטיני גם לאחר פרוץ האנתפאדה היו המינהלות הקהילתיות, שעובדיהן הפלסטינים המשיכו לקחת חלק בפעילויות לרווחת תושבי מזרח העיר, ולעתים קרובות ניהלו שיתוף פעולה עם גורמים ישראליים (אחימאיר ווינגרוד, 2001).

יש לציין כי האוכלוסייה הערבית בירושלים מורכבת משתי קבוצות מרכזיות לענייננו. הראשונה – כמה מאות משפחות של פלסטינים אזרחי ישראל שהגיעו להתגורר בעיר מאזורים אחרים בארץ (סטודנטים, פקידים ובעלי מקצועות חופשיים); השנייה – פלסטינים שעד יוני 1967 היו אזרחי ממלכת ירדן ותושבי ירושלים הירדנית. מהמחקר עולה כי שתי קבוצות אלה נבדלות עד מאוד זו מזו בכל הנוגע לעמדתן ביחס לפעילויות המשותפות בעיר. יש לציין כי גם קבוצות אלה אינן עשויות מקשה אחת, ובתוך כל אחת מהן קיימת חלוקה רבת-משמעות לקבוצות משנה. ככלל, הפלסטינים אזרחי ישראל מפגינים גישה אוהדת יחסית כלפי פרויקטים שנועדו לקדם קיום משותף בעיר, ובכללם פרויקטים של ארגונים ומוסדות יהודיים במערב העיר; אולם בקרב קבוצה זו קיימים גם גורמים דתיים קיצוניים, שהגיעו לעיר בעקבות עליית כוחה של התנועה האסלאמית. אלה מתנגדים לשיתוף פעולה עם הממסד הישראלי ולהשתתפות בפרויקטים משותפים, ומובילים למעשה להחרפת המתח הדתי בין האוכלוסייה הישראלית לבין האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים וכן להחרפת מתחים פנימיים בתוך החברה הפלסטינית עצמה.

חברי הקבוצה השנייה, הפלסטינים-הירושלמים, נחלקים ביניהם לוותיקים ולחדשים, עירוניים וכפריים, מוסלמים ונוצרים. רבים מהם ממוצא חברוני, והם שומרים על קשר הדוק עם הר חברון ועם העיר חברון, שהיא מעוז פלסטיני דתי ולאומני. ככלל, מאז פרוץ האנתפאדה בני קבוצה זו נרתעים מהשתתפות בפרויקטים משותפים, על רקע רצונם להימנע מהענקת סממן כלשהו של לגיטימציה לשלטון הישראלי במזרח העיר ומקידום נורמליזציה עם ישראל כל עוד נמשך הסכסוך, וכן על רקע רצונם להביע הזדהות עם המאבק הפלסטיני. עם זאת, רבים מביניהם נוטים להסכים להשתתף בפעילויות בעלות תוכן פוליטי המתנהלות באתרים ניטרליים בעיר.

במסגרת מחקר זה אי-אפשר היה לקבוע בוודאות את מידת מעורבותה של כל אחת מקבוצות אוכלוסייה אלה בפעילויות המשותפות, בייחוד בגלל חוסר מודעותם של מנהלי הפעילויות הישראלים לחלוקה פנימית זו בקרב תושביה הפלסטינים של ירושלים.

הנחת המוצא בעריכת מחקר זה היא שהפעילויות הישראליות-הפלסטיניות המשותפות משמשות כשלעצמן מנגנון חיובי. הן מביאות קבוצות יריבות לפעול יחד, ובכך יש ביכולתן לתרום להתמרת הסכסוך וליצירת אווירה טובה יותר בין שתי האוכלוסיות – אווירה שיכולה להפוך את החיים המשותפים בעיר לפשוטים ולהרמוניים יותר, וכן לשמש בסיס לבניית יחסים של שלום, הבנה הדדית וסובלנות בין ישראלים לפלסטינים בעיר.¹

ב. שיטה

המחקר הקיף את הארגונים והפעילויות המפגישים יחדיו בירושלים ישראלים ופלסטינים תושבי העיר. מדובר בפעילויות שאינן מתקיימות מתוקף חוק אלא מתוקף החלטה וולונטרית של הגופים השונים. המחקר התמקד בארגונים לא-ממשלתיים, אך בחן גם גופים ממשלתיים-למחצה שפעולתם עונה על הקריטריון שלעיל (מוזאונים, עיריית ירושלים ועוד). הארגונים הרלוונטיים אותרו בהתאם להגדרה זו של אוכלוסיית המחקר. שלב זה כלל איסוף נתונים ממספר רב של גורמים: קרן אברהם; הקרן לירושלים; מאגרי המידע של המרכז הבין-תרבותי ושל רשת הארגונים העוסקים בדו-קיום יהודי-ערבי בישראל (שהוקמה על-ידי הפורום להסכמה אזרחית); שיחות עם אנשי מקצוע ועם חוקרי ירושלים, ושימוש במאגרי מידע אלקטרוניים ובספרות עזר. הכוונה הייתה לאתר את הארגונים הפעילים בשטח, ולא ליצור רשימה כוללת של ארגונים הרשומים "על הנייר" בלבד במאגרי רשם העמותות, ושאינם מקיימים פעילות הלכה למעשה.

אותרו למעלה מ-70 ארגונים (ראו נספח ב), המעורבים בדרך כלשהי בפעילות ישראלית-פלסטינית משותפת בירושלים, וכן כמה קרנות וגופים התומכים בפעילויות אלה ומממנים אותן. מרביתם של הארגונים והמוסדות היו בניהול ישראלי. מספרם של הארגונים הפלסטיניים ושל אלה המנוהלים במשותף היה מצומצם ביותר, ועמד על כ-15 אחוז מכלל הארגונים. אפשר להסביר נתון זה בכך שהמחקר, מעצם עריכתו על-ידי חוקר ישראלי ועל-ידי מכון ישראלי, התמקד יותר בארגונים ישראליים. אולם נתון זה מייצג גם מגמה: הארגונים הפלסטיניים נוטים לראות בירושלים חלק מן הסכסוך הישראלי-פלסטיני בכללותו, ועל כן אינם עוסקים ברובם באופן ממוקד ביחסים בין הקהילות בעיר, ונמנעים מפעילות משותפת היכולה להיחשב כמקדמת נורמליזציה בין הקהילות; על כן הם מתמקדים בפעילויות פוליטיות או בכאלה המספקות צרכים חיוניים של החברה (כמו שירותי בריאות). בעקבות האנתפאדה, הארגונים הפלסטיניים פועלים בצורה חופשית פחות מבעבר ומפנים את עיקר תשומת לבם לפיתוח קהילתי של החברה הפלסטינית, על בעיות היום-יום שלה הנובעות מהמצב הפוליטי-ביטחוני. קידום שלום והבנה עם הצד

הישראלי נראה רלוונטי פחות בעיניהם בשלב זה, שבו הם רואים עצמם כנאבקים על צורכי החיים הבסיסיים ביותר. אותם ארגונים המקיימים פעילויות בשיתוף עם עמיתים ישראלים עושים זאת פעמים רבות בצנעה, ומצדיקים זאת בקידום האינטרס הלאומי הפלסטיני. פרסום קיומן של פעילויות אלה או זהות המשתתפים בהן עלול לעתים לסכן את המשכן.

לאחר גיבוש רשימת הארגונים, ובסיוע ועדת ההיגוי, גובשה רשימת נושאים ששימשה בסיס לראיונות שנערכו עם ראשי הארגונים וכללה את הקטגוריות הבאות: פרטים כלליים על הארגון ועל הפעילויות הישראליות-הפלסטיניות שהוא מקיים; השפעת האנתפאדה על היקף הפעילויות ועל מידת הצלחתן; הערכת הפעילות ומידת השפעתה החברתית; תקציב הפעילות ומקורות המימון שלה, ותכניות עתידיות. בשלב הבא נערכה סדרת ראיונות עם למעלה מ-45 מראשי הארגונים שאותרו (ראו נספח ג). כמו כן נערכו שיחות רקע עם נציגי קרנות המממנות את הפעילויות המשותפות בעיר ועם מומחים לענייני ירושלים, ונאסף מידע כתוב על אותם ארגונים שלא ראינו את נציגיהם וכן על פעילותם (עיתונות, אינטרנט ופרסומים של הארגונים עצמם).

מחקר זה היה מצומצם בהיקפו, ועובדה זו הגבילה את ממצאיו. אי-אפשר היה לנהל ראיונות עומק עם נציגי כל הארגונים והמוסדות שאותרו, כשם שאי-אפשר היה לקיים תצפיות משתתפות בפעילויות המשותפות שנחקרו. תצפיות כאלה יכולות היו להוסיף נדבך חשוב לחקר הפעילות המשותפת בעיר, הואיל ויש בהן כדי לספק מידע בלתי-אמצעי ונטול הטיות המאפיינות לעתים מידע של הנחתום המעיד על עיסתו. כמו כן אין להניח כאמור כי הרשימה שהתגבשה מקיפה את מלוא הפעילות המשותפת המתקיימת בעיר, אשר היקפה והגורמים המעורבים בה משתנים תדיר. עם זאת, רשימת הארגונים והמידע הרב שהושג באמצעות הראיונות ובדרכים אחרות מספקים מאגר מידע רחב ביותר שמאפשר לצייר תמונת מצב מקיפה ומהימנה על הנעשה בתחום, ופותח צוהר למחקר מקיף יותר בסוגיה זאת. מומלץ לקיים מחקר המשך רחב היקף שיעסוק באותם ארגונים שלא נכללו במחקר זה, יאפשר ניתוח מעמיק יותר של יסודות שלא זכו כאן להתייחסות מספקת, יאסוף מידע מפורט יותר על ההתרחשויות בקרב הארגונים הפלסטינים ויבדוק האם הארגונים השונים בעיר אכן ניסו ליישם את ההמלצות המובאות בסופו של מחקר זה. מחקר המשך מסוג זה יוכל גם להעיד האם נמשכה המגמה שאותרה בראשית השנה השלישית לאנתפאדה ושתוצג להלן, שלפיה קיימת עלייה בהיקף הפעילות המשותפת.

ג. ממצאים

למרות מספרם הרב יחסית של הארגונים שאותרו, הייתה לאנתפאדה השפעה קשה על היקף הפעילויות המשותפות בעיר. מהראיונות שערכתי עלה בבירור כי בעקבות פרוץ האנתפאדה קרסו פרויקטים רבים עקב קשיי תקציב, קושי בגיוס משתתפים ואבדן אמון מצד ראשי הפרויקטים ברעיון הקיום המשותף. עם זאת, החל בשנתה השנייה של האנתפאדה ניכרה התאוששות בתחום, ובראשית 2003 דווח על ניסיונות מסוימים להרחיב פעילויות אלה. ניכר מהממצאים כי אותם ארגונים שהיו מחויבים לרעיון הקיום המשותף והיו נחושים להמשיך את פעילותם הצליחו לעשות כן, לעתים על-ידי אימוץ דרכי חשיבה חדשות ומקוריות.

1. הארגונים ומאפייני פעילותם

אפשר למיין את מכלול הארגונים המנהלים פעילויות ישראליות-פלסטיניות משותפות לשש קטגוריות כוללניות:

א) ארגונים המתמקדים ביחסי ישראלים-פלסטינים בירושלים, כדוגמת בית הספר הדו-לשוני, גן השלום בימק"א, מועדון הנוער בימק"א, The Jerusalem Link (המתופעל על-ידי בת שלום ו-The Jerusalem Center for Women), מרכז החוויה היהודי-ערבי, ומרכז הטניס הירושלמי.

ב) ארגונים העוסקים בקידום קשרים רב-תרבותיים בירושלים, ואשר פועלים בהם יחד בני המגזרים השונים בעיר, כולל פלסטינים. בקטגוריה זו אפשר להכליל את המרכז הבין-תרבותי לירושלים, להקת המחול הרב-תרבותית, בית הספר למנהיגות פוליטית לנשים של ויצ"ו ירושלים, מעיין החינוך הדמוקרטי ועוד.

ג) מוסדות מחקר ומכונים אקדמיים שעוסקים יחדיו, בין היתר, בעתיד העיר וביחסים בין הקבוצות האתניות שבה. בין ארגונים אלה אפשר למנות את מכון ירושלים לחקר ישראל, המכון לשלום ולשיתוף פעולה בין-לאומי, איפקרי, אוניברסיטת אל-קדס, מכון ון-ליר והמכון למחקר ע"ש הריס טרומן למען קידום השלום.

ד) ארגונים המתמקדים בנושא הישראלי-פלסטיני בכללותו, לא רק בהקשרו הירושלמי. כאן נכללים אלה הפועלים למען עידוד דו-קיום יהודי-ערבי בישראל (כדוגמת גבעת חביבה וילדי השלום), למען טיפוח יחסים בין ישראלים לבין פלסטינים (כדוגמת איפקרי, מרכז פרס לשלום והפורום הישראלי הצעיר לשיתוף פעולה), למען שתי המטרות גם יחד (עו"סים שלום, Play for Peace), או למען קידום הבנה בין-דתית

(אגודת המפגש הבין-דתי, המועצה הבין-דתית המתאמת בישראל, האגודה להבנה בין-דתית בישראל, בית הלל, בוסתן לשלום).

ה) מוסדות חברה ותרבות אשר אינם מתמקדים בנושא הישראלי-הפלסטיני אך עוסקים בו כחלק מפעילותם השוטפת; הפעילויות המשותפות של הארגונים הנכללים בקטגוריה זו מתמקדות לרוב בילדים ובנוער. נכללים בהם מוזאון ארצות המקרא, מוזאון פעיל עין יעל, תאטרון החאן, סינמטק ירושלים, מחלקת הנוער של הפועל ירושלים כדורסל, ועוד.

ו) מוסדות שמתקיים בהם שיתוף פעולה מקצועי או התנדבותי בין ישראלים לבין פלסטינים, לרוב בתחומי שירותי הבריאות (מגן דוד אדום; בתי החולים הדסה, סנט ג'ון, ואוגוסטה ויקטוריה).

ככלל, אפשר לאפיין שלוש גישות עיקריות המנחות את הארגונים השונים המבקשים להוציא לפועל פרויקטים משותפים המיועדים לקדם קיום משותף בעיר: **גישת המפגש** – לפיה החשיבות היא במפגש עצמו. על-פי גישה זו, המפתח להשגת הבנה בין הקבוצות היא בהבאת חבריהן לסדרת מפגשים קצרה יחסית ואינטנסיבית, שבמהלכה המשתתפים נאלצים להתעמת עם הדעות הקדומות שלהם לגבי הצד האחר ולדון בסוגיות הניצבות בלבו של הסכסוך; **הגישה החווייתית** – הגורסת כי אין די בדיבור על קיום משותף אלא יש ליישם אותו בפועל. גישה זו מפגישה ישראלים ופלסטינים לאורך תקופת זמן ארוכה יחסית לשם השתתפות בפעילויות בנושאי עניין משותפים; **הגישה החינוכית** – מאמינה כי חינוך חברי קבוצות יריבות (ביחד ולחוד) לערכים של דמוקרטיה, סובלנות וכבוד הדדי הוא המפתח לשיפור מרקם היחסים ביניהן (Brad, 1998).

2. האתרים לפעילויות משותפות בעיר

רובן הגדול של הפעילויות הישראליות-הפלסטיניות המשותפות, ובמיוחד אלה המכוונות לילדים ולנוער, מתקיימות תחת חסותם של ארגונים ישראלים הממוקמים בשכונות היהודיות של ירושלים. ארגונים אלה מעסיקים גם עובדים ערבים, הנוטלים חלק בהנחיית הפעילויות המשותפות.²

העובדה כי מרבית הפעילויות מתקיימות במערב העיר מציבה אתגר לא-פשוט בפני המשתתפים הפלסטינים, אשר המציאות הביטחונית מקשה על חופש התנועה ועל תחושת חופש התנועה שלהם ברחבי העיר. עם זאת, ממצאי המחקר מלמדים כי במקרים שבהם שותפים פלסטינים הביעו עניין לקחת חלק בפעילות משותפת כלשהי, סוגיית מיקום

הפעילות לא הייתה על פי רוב המכשול העיקרי (זולת במקרים של קשיים אובייקטיביים, כמו מחסומים ומכשולים פיזיים שמנעו גישה למקום הפעילות). לראייה, פלסטינים אשר סירבו לקחת חלק בפעילויות משותפות, הסכימו להגיע למוסדות במערב העיר (תאטראות, בתי קולנוע ומוזיאונים) לצורך השתתפות בפעילות חד-לאומית, גם אם זו הועברה על-ידי מדריכים/מנחים יהודים. התנאי להשתתפותם היה שלא ייפגשו עם ישראלים (חוץ ממארגני הפעילות), ועל כן העדיפו לעתים להגיע לאותם מקומות בשעות שבהן היו ריקים ממבקרים.

מוסדות וארגונים הנהנים ממוניטין חיובי ורב-שנים באשר לפעילותם למען שלום וקיום משותף, כדוגמת ימק"א ומוזיאון ישראל, זכו ליתר הצלחה בניסיונותיהם לארגן פעילויות משותפות לישראלים ולפלסטינים בעת קונפליקט, בייחוד כשהמשתתפים היו ילדים ובני נוער. עם זאת, לגבי פעילויות למבוגרים לא תמיד הצליח מוניטין זה לגבור על מבחן המציאות. כך למשל בית שמואל, שניהל מאז 1992 מגוון רחב של פעילויות יהודיות-ערביות למבוגרים שזכו להצלחה רבה והשתתפו בהן גם פלסטינים משטחי הרשות הפלסטינית. כל זה לא עמד לו, ועם פרוץ האנתפאדה חדלו פעילויות אלה כליל, למרות מאמצי המארגנים להמשיכן. המשתתפים משני הצדדים לא הופיעו עוד למפגשים המתוכננים.

הארגונים והמוסדות הממוקמים סמוך לקו התפר, כמו מרכז החוויה היהודי-ערבי והמוזיאון על התפר, ציינו כי מיקומם ממלא תפקיד חיובי בעידוד משתתפים פלסטינים להגיע לפעילויות המתקיימות בהם. אמנם למנהלי בתי ספר פלסטינים היה קל יותר להצדיק את השתתפות תלמידיהם בפעילויות המתקיימות בסמיכות לשכונות מגוריהם; אך התמונה הכללית מעידה על כך שמידת ההצלחה בקיום פעילותם אינה תלויה באופן מובהק בסוגיית המיקום – גם ארגונים ומוסדות הממוקמים בלב לבן של שכונות יהודיות הצליחו לקיים פעילויות משותפות. נוסף על כך, מיקום טוב אינו מבטיח ששני הצדדים ירצו להוסיף ולהיפגש בימי קונפליקט. מרכז הטניס הירושלמי, הממוקם בסמיכות להר הצופים, הפעיל חוג טניס משותף לילדי השכונות הסמוכות לו – עיסויה והגבעה הצרפתית. חוג זה, שפעל בהצלחה יתרה טרם האנתפאדה, הפסיק את פעילותו לאחר שפרצה. הילדים משתי השכונות רצו אמנם להמשיך ולשחק טניס במקום – אך לא ביחד.

כמה מוסדות בירושלים הוכיחו עצמם כמרכזים אפקטיביים לקיום פעילויות ישראליות-פלסטיניות משותפות. אחד מהם הוא ימק"א, למרות מיקומו בתוככי שכונה יהודית. לא זאת בלבד שבימק"א מתקיים מגוון רחב של פעילויות ישראליות-פלסטיניות משותפות לגילים שונים (החל בגן הילדים וכלה במועדון הנוער), אלא שהמקום מסייע גם לארגונים התרים אחר מקומות שיוכלו לקיים בהם את פעילויותיהם, או לכאלה

הנוקקים לסיוע בגיוס משתתפים. בנוסף לימק"א, כמה מוסדות אחרים קיימים בעיר ומנקזים אליהם פעילויות משותפות, בייחוד כאלה אשר קהל היעד שלהן הוא מבוגר והם ממוקמים באזור שאינו יהודי או על קו התפר: המוסד התאולוגי טנטור הממוקם בחלקה הדרומי של העיר; מנזר נוטר דאם, ומלון אימפריאל בסמוך לעיר העתיקה.

מיקום הפעילות משמש מכשול לא רק בפני המשתתפים הפלסטינים הנאלצים להגיע למערב העיר; גם בצד הישראלי יש שצינו את מגבלות מיקום הפעילות, ובעיקר את העובדה כי כמעט שלא נערכות פעילויות משותפות במזרח ירושלים. כך למשל עמותת מעיין החינוך הדמוקרטי המפעילה מרכזי למידה בכל רחבי ירושלים המנוהלים על-ידי סטודנטים מהאוניברסיטה העברית, ערבים ויהודים כאחד. טרם האנתפאדה היו הסטודנטים היהודים מבקרים באופן שוטף במרכזים שבמזרח העיר ומסייעים בהפעלתם. כיום פסקו ביקורים אלה כמעט לחלוטין, וזירת המפגש היחידה בפעילות העמותה היא ההכשרה המשותפת לסטודנטים הערבים והיהודים. בדומה לכך, ארגונים נוספים שפעלו בעבר בשכונות הפלסטיניות מדירים את רגליהם מהן בתקופת האנתפאדה. עם זאת, ההכרה כי הדדיות במקום המפגש היא דבר בעל ערך רב, היכול לסייע בבניית אמון בין הצדדים ולשמש מנוף להצלחת הפעילות כולה, הביאה גופים בודדים לנסות בכל זאת לפעול גם במזרח העיר. בהקשר זה בולטת דווקא פעילותם של ארגוני/קבוצות נשים: ארגון בת שלום מוסיף לקיים קשר רציף (הכולל ביקורים הדדיים) עם The Jerusalem Center for Women הממוקם במזרח העיר, וקבוצת דיאלוג הנשים של המועצה הבינ-דתית המתאמת בישראל מקיימת מחצית מפגישותיה בבתי המשתתפות הפלסטיניות. מעבר לכך, עמותת עו"סים שלום יזמה ב-2002 פרויקט חדש במזרח העיר, בשיתוף עם אוניברסיטת אל-קדס, שיפגיש סטודנטים ואנשי מקצוע ישראלים ופלסטינים במזרח ירושלים.

גם במערב העיר, ארגונים המעוניינים לקיים פעילויות משותפות נאלצים להתמודד עם קשיים. עמותות וארגונים קטנים התקשו לעתים למצוא מקומות לקיום פעילויותיהם, בשל התנגדות מצד תושבי השכונות שבהן תוכננו הפעילויות להתקיים. דוגמה לכך היא עמותת הקרקס הירושלמי. ערב האנתפאדה ערכה העמותה את פעילויותיה בשכונת גבעת גונן. עם פרוץ האלימות, למרות דימויה המתון של השכונה, סירבו תושבים בה לאפשר פעילות ישראלית-פלסטינית בשטחה, ונעלו בפני חבריה את האולם שפעלו בו. לאור זאת נאלצו ראשי העמותה לתור אחר מקום פעילות חלופי, ורק לאחר מאמץ מצאו מקום שייאות לארח אותם, בשכונת בקעה.

3. המשתתפים בפעילויות המשותפות ודרכי גיוסם

למעלה ממחצית הפעילויות המשותפות בעיר מכוונות לקהל של ילדים ונוער. בעבר היו מרבית הפעילויות המכוונות לקהל יעד זה נערכות במסגרת מפגשים בין צמדי בתי ספר: כיתה מבית ספר ישראלי הייתה נפגשת במשך שנת הלימודים עם כיתה מקבילה מבית ספר פלסטיני. מיד עם פרוץ האנתפאדה הופסקו הפעילויות מסוג זה. בצד הפלסטיני, הטילו מנהלי בתי הספר וטו על המשך המפגשים; ואילו בצד הישראלי החשש נבע בעיקר משיקולי ביטחון ועלות, שהיו מנת חלקם של ההורים ושל בתי הספר כאחד. ככלל, בתי הספר הישראליים היו נכונים יותר מאלה הפלסטיניים להמשיך ולקיים את הפעילות המשותפת גם בתקופת עימות – במיוחד אלה המשרתים אוכלוסייה המזוהה עם מחנה השלום, כדוגמת בית הספר הניסויי ובית הספר שליד האוניברסיטה. בתי הספר הפלסטיניים היחידים שהביעו נכונות כלשהי להמשיך קיום המפגשים היו אלה הממוקמים בשכונות המאוכלסות בפלסטינים אזרחי ישראל (כמו בית צפאפא). לאור מציאות מורכבת זו, שבה אי-אפשר היה להמשיך ולקיים את מפגשי התלמידים במתכונתם הקיימת, החלה מגמה של העתקת מוקד המפגשים של בתי הספר במערב העיר, מבתי הספר במזרח ירושלים לבתי ספר בכפרים הערביים הסמוכים לבירה ממערב, בעיקר אבו גוש ועין ראפה. ילדי ירושלים היהודים יכלו אם כן להוסיף ולפגוש ילדים ערבים, אך לא כאלה החולקים עמם את עיר מגוריהם.

סוגיית מעורבותם של מנהלי בתי הספר ממזרח ירושלים בפעילויות המשותפות מעניינת במיוחד. במהלך השנה הראשונה של האנתפאדה, המנהלים עמדו תחת לחץ כבד מצד גורמים חיצוניים לבל יוסיפו לקיים מפגשים כלשהם בין תלמידי בתי הספר שלהם לבין אלה של מערב העיר. במקרים רבים הודו מנהלי בתי הספר הפלסטיניים באוזני ראשי עמותות וארגונים ישראליים כי היו שמחים להוסיף ולקיים את הפעילויות המשותפות, אך אין מאפשרים להם זאת. בשנה השנייה של האנתפאדה התרופפו מעט הלחצים שהופעלו על מנהלי בתי הספר, אולם הללו היו עדיין מסויגים וזהירים בכל הנוגע לעריכת פעילויות דו-לאומיות. עם זאת, הם הפגינו גישה אוהדת יחסית כלפי פעילויות חד-לאומיות, אשר נערכו במוסדות ישראלים ו/או על-ידי ארגונים ישראלים. ב-2002 חל שינוי חיובי נוסף במגמה זו. מנהלים פלסטינים הביעו תמיכה גוברת בחידוש הפעילות המשותפת עם תלמידים ישראלים. תמיכה זו התבטאה בסיוע לא-פורמלי לגיוס משתתפים מקרב תלמידיהם לפעילויות משותפות בתחומי הספורט, התרבות והמדעים, כל עוד המשתתפים לא פעלו כנציגי בית הספר אלא באופן פרטי. בראשית 2003 דווח על כמה מנהלים שהיו מוכנים לחדש מפגשים רשמיים בין בתי הספר שלהם לבין בתי ספר מקבילים במערב ירושלים.

הקושי לגייס ילדים ובני נוער לפעילויות משותפות באמצעות בתי הספר שלהם הוביל את הארגונים והמוסדות המקיימים פעילויות מסוג זה לפעול בשלוש דרכים עיקריות:

(א) הקפאה מוחלטת של פעילויות ישראליות-פלסטיניות ושל הניסיונות לקיימן. חלק מאלה שאימצו שיטה זו קבעו כי הם מעדיפים להמתין לימים טובים יותר; אחרים החלו בקיום פעילויות חד-לאומיות שנועדו להכין את התלמידים למפגשים עתידיים ולחנך לערכים של סובלנות, דמוקרטיה ורב-תרבותיות.

(ב) שינוי קהל היעד. במקום לנסות ולהפגיש יהודים וערבים משני חלקי ירושלים, הוחל כאמור בניסיון לגייס למפגשים בתי ספר ערביים מסביבות ירושלים (אבו גוש ועין ראפה) ומחלקים אחרים של ישראל (בייחוד מהצפון). לפיכך, המוקד של מפגשי בתי הספר השתנה מישראל-פלסטיני ליהודי-ערבי.

(ג) שינוי שיטת גיוס המשתתפים. מספר לא רב של ארגונים ומוסדות בעלי מחויבות גבוהה לקיום מפגשים ישראלים-פלסטינים בירושלים, סירבו לוותר על המשך המפגשים גם בעתות משבר. אלה החלו לתור אחר דרכים יצירתיות לגיוס המשתתפים: פרסום הפעילות באמצעות משתתפיה בעבר, גיוס מכרים אישיים והסתייעות בגורמים שלישיים (כמו העירייה, מתנ"סים, מורים ועוד). יתר על כן, הם ניסו לרתום קהלים חדשים לפעילות: מוזאון פעיל עין יעל יצר קשר עם משרד העבודה והרווחה והחל להפגיש בהצלחה מרובה נוער מצוקה מהוסטלים ממזרח העיר וממערבה. ככלל, המאמץ שהושקע בשינוי שיטת הגיוס ובמציאת קהלי יעד חלופיים נשא פירות, ורוב הארגונים שהיו מחויבים להמשך הפעילות המשותפת הצליחו במשימתם. תוצר לוואי מעניין של שינוי שיטת הגיוס הוא שבעוד שבשיטת הגיוס המסורתית (באמצעות בתי ספר) היה קל יותר לגייס משתתפים ישראלים, הרי שבשיטות הגיוס החדשות מספרם של המתעניינים הפלסטינים היה לעתים קרובות גדול יותר מזה של הישראלים.

אופן גיוס המשתתפים היה משמעותי פחות לגבי פעילויות מבוגרים. אלה, בניגוד לפעילויות המיועדות לילדים ולבני נוער, מבוססות פחות על המפגש הישראלי-פלסטיני עצמו ויותר על תחום עניין או פעילות משותף – חינוכי (איפקרי, עמותת ילדי המזרח התיכון), פוליטי (בת שלום, קואליציית השלום), בין-דתי (אגודת המפגש הבין-דתי, המועצה הבין-דתית המתאמת בישראל), אקדמי (מכון ירושלים לחקר ישראל, מכון טרומן, אוניברסיטת אל-קדס, המרכז לשלום ולשיתוף פעולה בין-לאומי, במקום – למען זכויות בתכנון), מקצועי (בית הספר לצילום והדמיה מוסררה, בתי חולים הדסה, אוגוסטה ויקטוריה וסנט ג'ון), או חברתי (ויצ"ו, מגן דוד אדום). פעילויות המבוגרים הפתוחות לקהל הרחב

פורסמו על פי רוב בעיתונות הירושלמית המקומית; ביתר הפעילויות השתתפו העובדים ו/או החברים בארגונים המארגנים, או הופצו הודעות על הפעילות על-פי רשימות תפוצה קיימות בכל ארגון בהתאם לסוג הפעילות. ככלל, פעילויות מבוגרים שלא הוגדרו כפעילויות דו-קיום הצליחו להתקיים למרות האנתפאדה (שוב, הדבר היה תלוי במידת המחויבות של מארגניהן להמשיכן), ויוזמיהן לא דיווחו על קשיים מיוחדים בגיוס משתתפים. הארגונים שניסו להפגיש יחדיו קהל רחב והתמקדו במפגש עצמו ולא במכנה משותף מקצועי/חברתי רחב דיו – נכשלו. ארגונים שהתעורר בהם קושי בהמשך הפעילות הדו-לאומית פנו לעתים לפעילות חד-לאומית כתחליף.

4. מימון הפעילויות המשותפות בעיר

אחת ההשלכות של האנתפאדה היא קושי מחרף והולך בגיוס כספים לקיום פעילויות ישראליות-פלסטיניות בירושלים. לאור כישלונם של ארגונים לא-מעטים להוסיף ולפעול גם בעת עימות, ולאור המיתון המקומי והעולמי, פוחת מספר הגופים המוכנים לתרום מכספם לפעילויות שאין ודאות שאכן ייצאו לפועל. בנוסף, ניכר כי ארגונים רבים בירושלים אינם מודעים לאפשרויות המימון העומדות בפניהם, או אין ברשותם כוח אדם מתאים לגיוס משאבים, והתחום הכספי נראה בעיניהם כחידה שאינם יודעים לפתרה.

כל אלה מצטרפים לקושי נוסף העומד בפני מגייסי הכספים לפעילויות משותפות בירושלים – שהיה קיים עוד לפני האנתפאדה – והוא מעמד המעורפל של הפלסטינים בעיר. קרנות וגופים ישראלים המסייעים במימון פעילויות לקידום יחסי ערבים-יהודים בישראל, אינם מוכנים לתמוך במיזמים המתרכזים בירושלים, מכיוון שאינם רואים תמיד בתושביה הערבים של העיר חלק מהקולקטיב הישראלי. לעומת זאת, פעמים רבות קרנות וגופים התורמים לפרויקטים ישראלים-פלסטינים אינם מתייחסים לפרויקטים בירושלים כרלוונטיים, מכיוון שרבים מערביי ירושלים אינם שייכים רשמית לרשות הפלסטינית. כך, קל יותר לגייס כספים לאותם ארגונים ומוסדות שאינם מתמקדים רק בירושלים, ואשר פעילותם בעיר היא חלק ממכלול פעילות רחב יותר – בין אם במישור היהודי-הערבי הפנים-ישראלי ובין אם במישור הישראלי-הפלסטיני.

הפעילויות הישראליות-הפלסטיניות בירושלים נהנות בעיקר מתמיכתם של שלושה גופים מממנים מקומיים. הקרן לירושלים תמכה ב-2001 ב-17 פרויקטים שנועדו לקרב בין האוכלוסיות הישראלית והפלסטינית בירושלים; קרן אברהם, ארגון ללא כוונת רווח שמחויב לקידום הדו-קיום בין יהודים וערבים בישראל, תמכה ב-2001 ב-13 פרויקטים בירושלים, ששבעה מתוכם זכו גם לתמיכת הקרן לירושלים; מנהלת החינוך של עיריית

ירושלים (מנח"י), המתאמת את הצרכים החינוכיים ותומכת במיזמים חינוכיים רבים בעיר, מסייעת למוזאונים ולמוסדות תרבות אחרים העורכים פעילויות משותפות לתלמידים ישראלים ופלסטינים. הקרן החדשה לישראל, כמו גם נציגויות דיפלומטיות זרות, גם הן משמשות מקורות מימון חשובים.

באופן טבעי, קל יותר לארגונים המרכזים את פעולתם בירושלים לגייס כספים מגורמים מקומיים בעיר – כמו הקרן לירושלים ומנח"י – מאשר מגורמים ארציים כמו קרן אברהם, המקבלים מאות פניות מדי שנה מכל רחבי ישראל. עם זאת, מרבית הארגונים והמוסדות אינם זוכים למימון משלושת הגורמים שהוזכרו לעיל. החפיפה הקיימת בין המוסדות המקבלים תמיכה משניים או משלושה מגורמים אלה מעידה על בעייתיות מסוימת – רוב הכסף מוענק למספר מצומצם של ארגונים, ורבים אחרים אינם זוכים לתמיכה מן הגורמים המממנים העיקריים הזמינים בעבורם.

בראיונות שערכתי נשמעה לא-אחת טענה בדבר קשיים כלכליים חמורים המטרפדים פרויקטים מתוכננים. אחת הבעיות העיקריות שצוינו הייתה התניית מתן סיוע מצד הגופים המממנים בכך שהארגון המבקש יוכיח כי הצליח לגייס שותפים ישראלים ופלסטינים המחויבים להשתתף בפרויקט. אך כפי שצוין לעיל, במהלך האנתפאדה הפך תהליך גיוס המשתתפים, שבעבר לא הציב קשיים מיוחדים, לתהליך מורכב בפני עצמו המצריך השקעה מרובה. הארגונים אינם מצליחים להשיג מימון לתהליך הגיוס, ועל כן אלה מביניהם שאינם בעלי מקורות תקציביים עצמאיים המאפשרים להם לממן את תהליך הגיוס, מוותרים מראש על קיום הפרויקטים.

עם זאת, נדמה כי טענה זו משמשת לעתים אמתלה בידי ראשי ארגונים להנמקת כישלונם לקיים פרויקטים משותפים. אמונתי היא שאילו הארגונים היו מעוניינים בכך עד מאוד, הם היו מצליחים לגייס משתתפים גם ללא תמיכה חיצונית משמעותית. ניכר כי ארגונים רבים נוקטים גישה סבילה ואינם מפגינים מאמץ מיוחד לקיום פעילויות משותפות. הם מוכנים לקיים אותן בהינתן התנאים הדרושים; אך אין בהם להט לפעול ליצירתם של תנאים אלה בכוחות עצמם. בראשית 2003 קיבלה השערה זו חיזוק נוסף. הקרן לירושלים פרסמה קול קורא למתן פרס ע"ש מרתה לפרויקט המעודד סובלנות וקיום משותף בעיר. הייתה זו לכאורה הזדמנות מצוינת לאותם ארגונים שקבלו על היעדר משאבים, לנסות ולזכות בסכום לא-מבוטל לפעילותם; אולם מספר הארגונים אשר הגישו בפועל מועמדות לפרס היה מצומצם; זאת למרות שהליך הגשת המועמדות היה פשוט ביותר ולא חייב השקעה רבה.

מכשלה נוספת בהקשר הכספי היא מיעוט המשאבים המגיע ממקורות בין-לאומיים. עם חתימת הסכמי אוסלו זרמו לאזור כספים רבים מאירופה ומארצות הברית לצורך קיום פרויקטים ישראלים-פלסטיניים משותפים. אולם מראשית האנתפאדה (וכן כתוצאה מהמשבר הכלכלי העולמי) שינו גופים מממנים רבים, בעיקר אירופיים, את סדרי העדיפויות שלהם וגילו נכונות פחותה יותר להשקיע בפרויקטים משותפים בכלל, ובאלה המתקיימים בירושלים בפרט. התחושה כי בתקופת עימות פרויקטים כאלה עתידים להיכשל, והחשש שהכספים שיושקעו בהם ירדו לטמיון, הם שקבעו את הלך הרוח בקרב גופים אלו. כתוצאה מכך לא הועברו תמיכות שהובטחו, ופרויקטים שתקציבם התכלה לא הצליחו לחדש את התמיכה או לגייס כספים ממקורות אחרים. מצב זה הוביל באופן ישיר להפסקת כמה פרויקטים, ולקושי רב עוד יותר בייזום פרויקטים חדשים. זאת ועוד, יש קרנות המתנות את תמיכתן בהיות הפרויקט מיזם חדש ומסרבות לממן פרויקטים מתמשכים. עובדה זו מצריכה את הארגונים לקיים פרויקטים מתכלים וקצרי-טווח אשר השפעתם החברתית מצומצמת, על חשבון פרויקטים מתגלגלים ארוכי-טווח העשויים להבשיל לכדי הובלת שינוי חברתי אמת.

יעילותן של הפעילויות המשותפות בקידום קיום משותף בירושלים

כל עוד נמשך העימות הישראלי-הפלסטיני שראשיתו באוקטובר 2000, הרי שחשיבותן של הפעילויות המשותפות בעיר היא בהיותן כלי להתמרת סכסוך (conflict transformation). רבים מן הארגונים שאותרו אינם ארגוני שלום ואינם מפגישים ישראלים ופלסטינים לשם קידום פתרון פוליטי כלשהו, אלא ארגונים בעלי מודעות חברתית המעוניינים לשפר את מרקם היחסים בין האוכלוסיות בעיר. ככאלה, תפקידם בזמן עימות מתמקד בשמירה על ערוצי הידברות קיימים בין האוכלוסיות ובפיתוח מנגנוני הידברות חדשים בניסיון לבנות מחדש אמון הדדי, סובלנות כלפי ה"אחר" וקבלתו, ובמניעת החרפתו של הקונפליקט הבין-קבוצתי בעיר. מכלול פעילות זו עשוי להביא בטווח הארוך להכשרת לבבות לקראת פריצת דרך מדינית, שארגונים המונעים מסדר יום פוליטי מנסים לקדם אותה.

העימות האלים בין הפלסטינים לבין הישראלים הופך את עצם קיומן של הפעילויות המשותפות, תהיה מטרתן אשר תהיה, למשימה סבוכה. עם זאת, המציאות מוכיחה שאותם גופים שמחויבים לרעיון והיו מוכנים להתאמץ, להתגמש ולנקוט דרכי פעולה וחשיבה חדשניות, הצליחו בצורה זו או אחרת לשמר את פעילותם ולעתים אף להרחיבה. ישראלים ופלסטינים המשיכו לפגוש זה את זה בירושלים ולפעול יחדיו במסגרות שונות, אם כי במידה פחותה מאשר לפני אנתפאדת אל-אקצא. העובדה שכ-70 ארגונים פועלים בתחום זה מעידה על רוחב היריעה ועל הפוטנציאל הרב הקיים בעיר, אשר יש למצוא דרכים לממשו. חלק זה של המחקר ינסה לבחון עד כמה הפעילויות המשותפות הנערכות בירושלים מצליחות להוביל הלכה למעשה לתהליכים חברתיים בעיר, היכולים לקדם קיום משותף של האוכלוסיות החיות בה.

מיזמים המשותפים לחברי קבוצות יריבות עשויים ליצור הבנה הדדית טובה יותר של צרכים ושל פחדים קולקטיביים הקיימים בקרב אותן קבוצות. הבנה כזאת משמשת בסיס ליצירת מכנה משותף בין הקבוצות גם בזמן עימות; אם כי אפשרות זו לא תמיד מגיעה לידי מימוש. המפגשים עשויים לעתים ליצור קשרים בין-אישיים טובים בין משתתפי המפגש לבין עצמם, אך הדבר לא ילווה באימוץ גישה כללית חיובית יותר באשר ל"אחר".

היחיד המגיע למפגש עם בן קבוצת-החוץ (out-group) שלו מביא עמו מערכת שלמה של סטראוטיפים, שהתגבשה עם השנים מחוויותיו האישיות ומסוכני הסוציאליזציה הרבים שבא במגע עִמָם. מפגש עם "אחר" שאופיו ודמותו אינם עולים בקנה אחד עם הסטראוטיפ הקיים מעורר לא-פעם דיסוננס קוגניטיבי, שעשוי לבוא על פתרונו בראיית אותו "אחר" כחריג, כיוצא דופן לקבוצה שאליה הוא משתייך. למרות החשיבות של עצם קיום המפגש הבודד, אין בו די ליצירת שינוי קוגניטיבי אמיתי לגבי קבוצה שלמה. לשם כך יש לקיים סדרה ארוכה של מפגשים רצופים, בעלי הקשר חיובי (אין הכוונה שאין לדון בהם על נושאים שבמחלוקת – ההפך הוא הנכון), ובהשתתפות כמה מעגלים של משתתפים (לדוגמה, פעילויות שיכונו לקהל הורים וילדיהם). במקרה כזה, הייחוס החיובי לא יצטמצם לרמת הפרט או לאירוע הספציפי של המפגש, אלא למשהו כוללני יותר שייתכן ויושלך על קבוצת-החוץ כולה. תהליך כזה יכול להוליד שינוי באמונות חברתיות מושרשות כלפי ה"אני" וכלפי ה"אחר", שהוא שלב חיוני בהחלפתו של אתוס חברתי של סכסוך באתוס של השלמה (Brehm & Kassir, 1996). זוהי משימה קשה, המחייבת מחשבה ותכנון קפדניים טרם המפגש, ואשר אין רואים די כמותה בירושלים. הדבר קשה שבעתיים בתקופה שבה ארגונים רבים רואים הישג אדיר בקיומו של מפגש בודד. אולם הדבר אפשרי, כפי שמוכיחים כמה גופים בעיר, והוא חיוני למניעת המצב שתיאר פעיל שלום צפון-אירי לגבי מחנה שלום לילדים שהדריך בו:

הם עבדו כל כך הרבה עם הילדים האלה [. . .] וברגע שהחזירו אותם הביתה ונתנו להם ללכת, זה היה כמו לשחרר חיות מתוך כלוב. הם חזרו לסביבה הפראית שלהם ולא השתנו כהוא זה. הם השתנו למשך כמה ימים שבהם היו רחוקים מהכול ויכלו להתייחד ביניהם, אבל ההבנה שלהם נעלמה כלא הייתה כשחזרו הביתה (Cochrane & Dunn, 2002, p. 156).

בירושלים, גופים רבים משקיעים מאמצים בקיום פעילויות ישראליות-פלסטיניות משותפות; אך ניכר כי ההשפעה החברתית שארגונים ומוסדות אלה מנסים ליצור טרם הושגה. אפשר לייחס זאת לעצם קיומו של קונפליקט אתנו-לאומי חריף ואלים בין ישראלים לבין פלסטינים, אך גם לסיבות אחרות, שקל יותר להתמודד אִתן. אציין כאן את הסיבות העיקריות לכך, ואציג שורה של המלצות העשויות לסייע במימוש הפוטנציאל הגלום במערכת הארגונים הענפה שתוארה לעיל.

א) המספר המועט של משתתפים. למרות המגוון הרחב של ארגונים ומוסדות המנהלים פרויקטים ישראליים-פלסטיניים בירושלים, מרבית תושבי העיר לא נטלו חלק בפעילות משותפת כלשהי מאז פרוץ האנתפאדה. ישראלים ופלסטינים, החולקים עיר משותפת,

אינם זוכים להזדמנות אמתית למפגש ולהכרות הדדית. נתון זה מטריד במיוחד בכל הנוגע לילדים ולבני נוער ישראלים ופלסטינים, הגדלים לאורך השנים בסמיכות אלה לאלה מבלי שיוכלו להבין שהמציאות מורכבת יותר מאשר הסטראוטיפים השליליים המוחלטים שיש להם במקרים רבים ביחס ל"אחר". לפני האנתפאדה, התכניות של הפגשת צמדי בתי ספר לאורך שנת לימודים שלמה (ולעתים אף מעבר לכך) שימשו הזדמנות מצוינת לשינוי גישות ביחס ל"אחר" אצל ילדים ירושלמים. תכניות אלה סיפקו מסגרת טובה למפגש רצוף ומתמשך, שכלל לא רק מפגש עם בני קבוצת העמיתים מקרב ה"אחר" אלא גם עם משפחותיהם ועם סביבתם התרבותית. עם זאת, תכניות אלה לא היו נפוצות דין בעבר, וכיום, בתקופת האנתפאדה, הן נדירות עד כי כך שרק בודדים מילדי ירושלים יכולים ליהנות מהן. לאור הקושי להפגיש ילדים ובני נוער מקרב שני הצדדים בירושלים עצמה, אפשר לבחון אפשרות חלופית לקיים מחנות נוער משותפים בסביבה ניטרלית. מחנות כאלה הוכיחו לא-אחת את יעילותם בניפוץ סטראוטיפים וביצירת הבנה וידידות בין-קהילתית, במיוחד כאשר המחנה שימש מנוף לפעילויות המשך עם החזרה הביתה (Ungerleider, 2001). לרוע המזל, למרות שילדים ובני נוער מירושלים משתתפים במחנות שלום ישראליים-פלסטינים הנערכים על-ידי ארגונים כמו זרעים של שלום וגבעת חביבה, מחנות אלו אינם מיועדים באופן ייחודי לתושבי ירושלים, הממלאים בהם תפקיד שולי בלבד.

(ב) הנטייה לשכנע את המשוכנעים. ככל שהמצב הפוליטי-ביטחוני החמיר, כך היה קשה יותר לאתר ישראלים ופלסטינים המוכנים לקחת חלק בפעילויות משותפות. הדבר הוביל לירידה משמעותית ביעילותן של פעילויות אלה, לא רק בשל מיעוט המשתתפים והפעילויות אלא גם בשל אופיים של אלה שהיו מוכנים לקחת בהן חלק. בעבר, ילדים הגיעו לפעילות המשותפת באופן קולקטיבי דרך בית הספר, מבלי שהיה צורך לבחור להשתתף בה. לאור זאת, המשתתפים במפגשים לא תמיד היו בעלי עמדות חיוביות ביחס ל"אחר" ו/או ביחס למאמץ לכונן יחסים של הבנה וסובלנות בין ישראלים לבין פלסטינים בעיר. בתקופת האנתפאדה, עת המשתתפים מגויסים על פי רוב באופן פרטני, מרביתם מגיעים ממשפחות המשתייכות למחנה השלום. במעט המפגשים המאורגנים שהתקיימו בין בתי ספר בתקופת האנתפאדה, אלה נמנעו מלכפות את ההשתתפות בפעילות והותירו את הבררה בידי התלמידים והוריהם. לפיכך, אלה שהגיעו למפגשים היו לא-אחת בעלי דעות מוצקות, בעיקר ילדים להורים ממחנה השלום. מצב זה מקל על מהלך הפעילויות המשותפות בכך שהוא מציב מלכתחילה סף עוינות נמוך יותר בין המשתתפים, וחוסך מן המנחים עיסוק מתמיד בנטרול רגשות שליליים של המשתתפים זה כלפי זה. אולם מפגשים כאלה אינם

תורמים רבות ליצירת שינוי עמדות כולל בקרב אוכלוסיות העיר השונות, למרות שביכולתם להעמיק שיתוף בין אוכלוסיות הנכונות לכך ממילא – וגם זה דבר לא-מבוטל בתקופת עימות.

ארגונים ומוסדות אחדים ממשיכים גם כיום להפגיש ילדים ישראלים ופלסטינים ממעמדות סוציו-אקונומיים נמוכים. מעניין למדי שדווקא בקרב אוכלוסיות אלה, המתאפיינות באופן מסורתי בעמדות שליליות יותר ביחס ל"אחר" בסכסוך הישראלי-הפלסטיני, דווח על הצלחה משמעותית ביותר לפעילויות המשותפות (כך למשל במוזאון פעיל עין יעל). לאחר השלב הראשוני והקשה של הפעילות, שבו הילדים מסרבים לעתים אפילו לשוחח זה עם זה או מטיחים זה בזה אמירות קשות ופוגעות, הם מצליחים לגלות את המכנים המשותפים הרחבים הקיימים ביניהם ואפילו מפתחים ידידויות מיוחדות. פעילויות המערבות אוכלוסיות כאלה מחייבות הכנה מוקדמת, רגישות ורמה מקצועית גבוהה, במידה רבה יותר מן הנדרש במפגשים בין ילדי מחנה השלום; ללא כן קשה יהיה למשתתפים לצלוח את השלב הראשון והקשה של הפעילות, והפרויקט כולו עלול להיות נדון לכישלון. לעתים ייתכן גם תסריט שונה – מפגש ראשון עם ה"אחר" עשוי להוביל לניסיונות הדחקה של הקונפליקט ושל הדימויים מצד המשתתפים. במקרה כזה (כפי שאירע בפרויקט היזמים הצעירים), המשתתפים יתמקדו בעשייה המשותפת ויתעלמו מן הקונפליקט הבין-קבוצתי. מצב זה עשוי להימשך לאורך הפעילות, אך העימות עלול לפרוץ במלוא עוזו בעקבות אירוע חיכוך כלשהו;³ או אז, דרך ההתמודדות עם המצב ועם הרגשות שהוא מעורר עשויה לקבוע את עתיד הפרויקט כולו.

ניסיונות להרחיב את מעגל המשתתפים בפעילויות המשותפות ולא להתמקד רק במי שמחזיקים מלכתחילה בעמדות מתונות ביחס ל"אחר" הם בעלי חשיבות רבה. הניסיון מוכיח שאמנם קשה יותר להפגיש אוכלוסיות בעלות עמדות הדדיות שליליות, אך משהדבר נעשה, עצמת השינוי משמעותית ביותר. קביעה זאת נכונה לגבי פעילויות של ילדים ומבוגרים כאחד.

ג) ההיקף המוגבל של פעילויות מבוגרים. יחסית לתחום הילדים והנוער, מספר הפעילויות המשותפות המכוונות לקהל יעד בוגר הוא מצומצם. פעילויות אלה שונות בהיבט נוסף: בעוד שבפעילויות הילדים והנוער בולט מאז האנתפאדה מקומם של פלסטינים אזרחי ישראל, הרי שבפעילויות המבוגרים משתתפים כיום מספר רב של פלסטינים ירושלמים. עובדה זאת נובעת מן הממד הפוליטי העומד במרכז פעילויות המבוגרים ששרדו את האנתפאדה או שמתקיימות בגינה.

האנתפאדה הובילה לכך שמפגשי עם-לעם שהתנהלו בין מבוגרים בירושלים ועסקו בתחומי החברה והתרבות פסקו כמעט לחלוטין. אותן פעילויות שהוסיפו להתקיים היו אלה שהכירו בצורך הפוליטי לפשרה בירושלים – כלומר, הדגישו את הממד הישראלי-הפלסטיני על פני זה הערבי-היהודי. מצב זה הוביל לכך שהמשתתפים הישראליים בפעילויות המבוגרים היו שייכים ברובם למחנה השמאל, המוכן להכיר בתקפותן של לפחות חלק מהשאיפות הלאומיות הפלסטיניות במזרח ירושלים. בזמנים שבהם קשה או כמעט בלתי-אפשרי לפעילי שלום ולאנשי מקצוע המעוניינים בקידום השלום להיפגש ו/או לשתף פעולה עם עמיתיהם, הפכה ירושלים לזירת המפגש הכוללת בתחום הישראלי-הפלסטיני. פעילויות מגוונות מתקיימות בעיר, בצורת צוותי חשיבה, קבוצות עבודה משותפות ושיתוף פעולה מקצועי.

עם זאת, למרות שנודעת חשיבות רבה לפעילויות אלה וביכולתן אף להשפיע לעתים על דרג מקבלי ההחלטות, אין בהן כרגע כדי להביא לשינוי משמעותי במרקם היחסים הישראלי-פלסטיני בעיר. מרבית המשתתפים בהן מחזיקים בעמדות פוליטיות יוניות, והדבר מצמצם את מספר המשתתפים הפוטנציאלי ואת מידת השפעתן על הקהל הרחב בעיר. עובדה זו נובעת לא מעט ממאפייניהם הכלליים של תושבי העיר. מרבית תושבי העיר הישראליים מחזיקים בעמדות פוליטיות ימניות ואינם ששים לקראת שיתוף פעולה עם האוכלוסייה הפלסטינית בעיר – בייחוד לאור התנגדותם (אם כי הפוחתת והולכת) לראות במזרח ירושלים חלק מפתרון הסכסוך הישראלי-הפלסטיני. מצד שני, מרבית הפלסטינים תושבי העיר גם הם אינם מעוניינים לקחת חלק בפעילויות המשותפות, מן הסיבות שתוארו לעיל ועיקרן סירוב לנורמליזציה והימנעות מפעילות שעשויה להתפרש כהכרה בשליטה הישראלית על העיר כולה.

רצוי אפוא להרחיב את מעגל המשתתפים בפעילויות המשותפות. לשם כך על הארגונים להושיט יד לאותם פלחי אוכלוסייה הנמנעים באורח מסורתי ממפגש עם ה"אחר", ומתייגים את כל העוסק בדיאלוג בצדה השמאלי של המפה הפוליטית. ארגונים שישכילו לעשות כן, תוך שילוב בין תכנים פוליטיים לבין תכנים חברתיים-תרבותיים, ימלאו חסך משמעותי בעיר ויוכלו להביא לתוצאות ברוכות. הפורום הישראלי הצעיר לשיתוף פעולה (YIFC) מנסה לעשות כן. הפורום ארגן עד כה כמה כנסים ופרויקטים ישראלים-פלסטיניים בירושלים ובאירופה, שדנו בהיבטים שונים של הסכסוך (ובכלל זה בסוגיית ירושלים), ושהשתתפו בהם גם (אך לא רק) ירושלמים משני צדי העיר, מרקעים פוליטיים מגוונים.

(ד) שימוש מועט בחסויות בין-לאומיות. הפתרון למציאות שבה גורמים פלסטיניים רבים מסרבים לנהל מגעים ישירים עם ארגונים ישראלים יכול להיות בדמות הגברת

מעורבותם של ארגונים בין-לאומיים. חסות של ארגון אירופי או אמריקני לפרויקט מוצע עשויה להגביר באופן משמעותי את סיכויי מימושו. מעורבות כזאת יכולה להתבטא במתן חסות חיצונית לאירוע המתקיים בירושלים על-ידי גופים מקומיים, ביזום פעילויות מקומיות על-ידי ארגונים חיצוניים ובהזמנת גורמים מקומיים להשתתף בפעילות המתקיימת במקום ניטרלי, גם בחו"ל. מיותר לציין כי נסיעה לחו"ל היא תמריץ משמעותי לשני הצדדים לקחת חלק בפעילות משותפת. בנוסף, אפשר לעשות שימוש בניסיון שהצטבר אצל ארגונים ואישים בעולם שלקחו חלק בפעילויות רב-תרבותיות בעתות קונפליקט (לדוגמה, הזמנת מנחה מחו"ל להנחות קבוצת דיאלוג משותפת; הזמנת מומחים להרצאות ולסדנאות; אימוץ פרויקטים ודפוסי פעולה שהוכחו כמוצלחים במקומות אחרים ועוד). חסות כזאת מציבה את הפרויקט בהקשר בין-לאומי, המקל על הצדדים הנצים לקחת בו חלק. נוכחותו של גורם מתווך ניטרלי עשויה לעמעם מעט את הקושי שבמפגש הישיר עם ה"אחר", וכן עשויה לסייע למשתתפים הפלסטינים להדוף טענות שהפרויקט מקדם נורמליזציה.

אפשר ללמוד מהדוגמאות הבאות על חשיבות המעורבות הבין-לאומית:

(א) באוקטובר 2002 ערך המרכז הירושלמי ליישוב סכסוכים ופישור סמינר גישור ישראלי-פלסטיני. קיומו של סמינר זה התאפשר רק לאחר שזכה למטרייה אמריקנית - של לשכת עורכי הדין האמריקנית ושל השגרירות האמריקנית בישראל. השתתפו בסמינר כמה מומחים אמריקנים, שחלקו עם המשתתפים המקומיים את ניסיונם ושימשו כמנחים של סדנאות משותפות. בדומה, חסויות של קרנות חיצוניות כמו קרן פרידריך אברט וקרן קונראד אדנאוור הגרמניות, תרמו תרומה מכרעת ליכולת לקיים סמינרים ופרויקטים משותפים אחרים בעיר.

(ב) ב-2003 התקיים באירופה סמינר ישראלי-פלסטיני-אירופי, בהשתתפות מנהיגים צעירים מכל הצדדים. הסמינר אורגן על-ידי הפורום הישראלי הצעיר לשיתוף פעולה שבסיסו בירושלים, יחד עם ארגון פלסטיני הפועל גם במזרח ירושלים, ועם ארגון סטודנטים אירופי. אחת המשתתפות הפלסטיניות, תושבת מזרח ירושלים, טענה כי הסתירה מכל מכריה את דבר השתתפותם של ישראלים בסמינר, לבל תואשם בבגידה באינטרסים הלאומיים הפלסטיניים. היא סיפרה שהיא נוסעת לפגוש צעירים אירופים בלבד. משתתפת זו לא הייתה לוקחת חלק בפרויקט משותף שלא היה זוכה לחסות זרה. הנוכחות האירופית אפשרה לה להצדיק בעיני סביבתה ובעיני עצמה את נסיעתה, והעניקה לה הזדמנות להוציא לפועל את רצונה האישי לנהל דיאלוג עם עמיתים ישראלים. על-פי התרשמותי, היא אינה היחידה המתמודדת עם קשיים מעין אלה.

לעתים די בנציג בודד מחו"ל כדי לגרום לשינוי. במועצה הבין-דתית המתאמת בישראל פועלת קבוצת נשים לדיאלוג ולפעילות חברתית. בשנה השנייה לפעילות הקבוצה הצטרפה אליה מנחה אמריקנית, שבאה לישראל להקדיש מזמנה לעניין. במקרה זה לא הייתה נוכחות המנחה הזרה חיונית לעצם פעילות הקבוצה, שפעלה גם קודם לכן. אולם לדברי המשתתפות בקבוצה, נוכחותה של אשת מקצוע ניטרלית שימשה כתרומה עצומה. המנחה הצליחה להעמיק את השיח הקבוצתי, להוסיף לו רבדים ולתעלו לכיוונים חדשים. כתוצאה מהתהליך הקבוצתי שהתניעה המנחה הזרה, החלו חברות הקבוצה לחפש דרכים להפניית משאביהן החוצה וליזום פעילויות המשך בקהילה.

עם זאת, מעורבותם של ארגונים בין-לאומיים בפעילויות הישראליות-הפלסטיניות בירושלים מעטה למדי. קרנות זרות מוכנות לסייע במימון פרויקטים משותפים פחות מבעבר, ועל אחת כמה וכמה להיות מעורבות בעצם הביצוע של הפרויקט. רק ארגונים לא-ממשלתיים בין-לאומיים מעטים (כמו Search for Common Ground, Play for Peace), עמותת ילדי המזרח התיכון וזרעים של שלום) מקיימים תכניות מוגדרות המכוונות לאוכלוסייה הישראלית והפלסטינית באזור. העמקת מעורבותם של קרנות ושל ארגונים לא-ממשלתיים בין-לאומיים בקיום פעילויות משותפות ובמימון, יכולה לתרום תרומה משמעותית ביותר להרחבת היקף הפעילויות ולהגברת הסיכוי להצלחתן. אפשר להעמיק מעורבות זאת על-ידי שכנוע הקרנות והארגונים כי לתרומתן יש חשיבות אמתית להצלחת הפעילויות המתוכננות ולתרומה לשינוי חברתי, למרות (ואולי גם בגלל) העימות האלים באזורנו.

ג) היעדר גוף מתאם. בירושלים חסר גוף מתאם ישראלי-פלסטיני בעל משקל, שיעסוק באופן בלעדי בעידוד פעילויות משותפות בעיר. על גוף כזה להכיל דמויות מפתח בחברה הישראלית והפלסטינית בירושלים, מן הזירות הציבוריות, החברתיות והמקצועיות גם יחד. הקמתו של גוף כזה תסייע לארגונים ולמוסדות הפועלים בעיר בתחום הישראלי-הפלסטיני על-ידי סיפוק שירותי ייעוץ וליווי מקצועיים לפרויקטים קיימים ומתוכננים; סיוע לגיוס כספים; הגברת המודעות הציבורית לקיומן של הפעילויות המשותפות; מאמצים להגדלת מספר המשתתפים בפעילויות וחשיפתן לקהלים חדשים; איתור פרויקטים שאפשר להרחיבם וכן נקודות ממשק בין פרויקטים קיימים; יצירת רשת של קהילות העוסקות בפעילויות המשותפות; הקמת אתר אינטרנט; פרסום מדריך ארגונים וידיעון, עריכת כנסים והכשרות, ועוד.

ארגונים ומוסדות רבים בעיר נתקלים בבעיות דומות במאמציהם לקיים פרויקטים משותפים בירושלים. חלקם מצליחים להתמודד עם בעיות אלה, ואחרים מרימים ידיים. הקמת גוף מתאם תסייע לארגונים ולמוסדות ללמוד מניסיונם של אחרים,

ותעצים אותם בפעולתם יחדיו למען מטרה משותפת ולהתמודד עם קשיים לא-פשוטים הנובעים מן המציאות הפוליטית-ביטחונית שאנו חיים בה. כדי שגוף כזה יוכל לקום ולהיות גורם משמעותי בשטח, עליו להיות מקובל על שני הצדדים; לשם כך אל לו להיות מזוהה עם הממסד הישראלי, או להתעלם משאיפותיהם הלאומיות והדתיות של הפלסטינים במזרח העיר. ייתכן גם שיהיה צורך להבחין בין שתי חטיבות בתוך הגוף המתאם: זו שתתמקד בפעילויות חברתיות-תרבותיות, המתקיימות על פי רוב עם הפלסטינים אזרחי ישראל המתגוררים בירושלים; וזו שתעסוק בפעילויות בעלות אופי פוליטי, שהפלסטינים-הירושלמים לוקחים חלק בהן. גוף כזה, אם יוקם, יוכל להביא לגידול משמעותי בהיקף הפעילות המשותפת בעיר וביעילותה.

המלצות לביצוע

אביא כאן כמה המלצות וקווים מנחים, על סמך מכלול הנתונים שעלה מהמחקר ומתוך לימוד המקרה הצפון-אירי (נספח א להלן). יישומם יוכל להוביל לעלייה ניכרת במספר הפעילויות המשותפות לישראלים ולפלסטינים בירושלים, בהיקפן ובמידת יעילותן:

◆ בסיום השנה השנייה לאנתפאדה הסתמנה בעיר תחילתה של מגמה חיובית בכל הנוגע לפעילויות משותפות. ארגונים שמשכו ידיהם מפעילויות כאלה עם פרוץ האנתפאדה, מוכנים עתה לשוב ולהיות מעורבים. על הגופים המממנים לעודד את המשכה של מגמה זו ולהעניק תמיכה להגברתה.

◆ יש לעודד שיתוף פעולה בין ארגונים ומוסדות הפועלים בתחום יחסי ישראלים-פלסטינים בירושלים, בין היתר בעזרת הגוף המתאם שעל הקמתו הומלץ לעיל. שיתוף פעולה כזה יכול להתרחש בכמה רמות: (1) גיוס משתתפים – הארגונים יסייעו זה לזה בגיוס משתתפים, תוך הסתייעות הדדית באנשי קשר, ברשימות תפוצה קיימות, במשתתפים מן העבר, ועוד; (2) גיוס משאבים – ארגונים בעלי נגישות למממנים פוטנציאליים יאמצו פעילויות של ארגונים נטולי נגישות כזאת, ויחדיו יפעלו לקיום פרויקטים מתוכננים; (3) סיוע מקצועי – ארגונים המתמקדים בקהל יעד דומה אך מכיווני פעולה שונים, ייעזרו באנשי מקצוע האחד של השני לצורך העשרת הפעילות; (4) הרחבת פעילויות קיימות – אפשר לעבות ולפתח פעילויות קיימות על-ידי הוספת נדבכים הקיימים בפעילויות של ארגונים אחרים.

◆ ארגון ישראלי המעוניין לפעול עם אוכלוסייה פלסטינית צריך להשקיע מאמץ רב במציאת אנשי קשר בעלי משקל בקרב אוכלוסיית היעד. כמו כן, על הארגון ללמוד את המאפיינים הייחודיים של אוכלוסיית היעד, את צרכיה ואת המבנה החברתי, הכלכלי והפוליטי הייחודי שלה. ניסיון "לכפות" על אוכלוסייה פלסטינית עזרה/פעילות משותפת ללא הכנה ראויה וללא אנשי קשר מתאימים, נדון על פי רוב לכישלון.

◆ מרבית הפעילויות המשותפות בעיר מנוהלות על-ידי מוסדות וארגונים ישראליים, המאתרים לעצמם שותפים פלסטיניים. במזרח ירושלים פועלים כמה ארגונים, מוסדות ועמותות פלסטיניים שכמעט שאינם פעילים היום בפרויקטים משותפים עם ישראלים. יש לנסות ולעודד גופים פלסטיניים ליזום פרויקטים משותפים בהתאם לצורכיהם ולרגישותם, וליצור קשר עם גופים ישראליים.

- ◆ פעילות מבוגרים הצליחה לשרוד את תקופת האנתפאדה כאשר התמקדה בהיבט הבין-דתי או המגדרי. הפוטנציאל הגלום בפעילויות מסוג זה טרם מוצה, ויש מקום להרחיבו (אפשר לעשות שימוש במוזאון האסלאם ובמוזאון ארצות המקרא).
- ◆ רצוי לתמוך בארגונים הפועלים לטובת כלל הקהילות בירושלים, כדוגמת יד שרה. ארגונים אלה מצטיירים באור חיובי על-ידי רוב קבוצות האוכלוסייה השונות בעיר כי הם עונים על צורך אמתי שלהן, ובפעילותם יש כדי ליצור אווירה חיובית יותר.
- ◆ מומלץ לעודד פעילויות משותפות לקשישים. כיום אין בעיר כל פעילות המכוונת למגזר זה. אוכלוסיית הקשישים טומנת בחובה פוטנציאל לשיתוף פעולה, בין היתר בשל העובדה שקשישים בני עדות המזרח ברובם דוברים ערבית, וזהו פתח ליצירת קשר עם הפלסטינים. השתתפותם של קשישים בפעילויות משותפות (כדוגמת פעילויות בבתי ספר, עת באו לשמש מתורגמנים בפעילויות של נכדיהם) דווח על הצלחה רבה. בנוסף, הדבר יהווה דוגמה לדורות הצעירים, ויכול לרתום גם אותם לפעילות.
- ◆ מחסום השפה מקשה על תקשורת בסיסית בין ישראלים לבין פלסטינים בעיר, ומעמיק את החשד והניכור הקיימים ממילא בין האוכלוסיות. פרויקט עירוני מקיף של לימוד הדדי של ערבית ועברית במתנ"סים, בליווי מפגשים בין קבוצות הלומדים, עשוי לסייע להסרת מחסום זה.
- ◆ פעילויות ספורט או פעילויות אחרות הכרוכות בפעילות גופנית (ריקוד, קרקס) זוכות להצלחה רבה, ואפשר להרחיב את היקפן. הרכיב המילולי בפעילויות אלה הוא משני, ואפשר על נקלה למצוא מכנה משותף בין המשתתפים דוברי השפות השונות. בנוסף, פעילות מסוג זה יוצרת רוח צוות ואמון הדדי בין המשתתפים.
- ◆ יש להימנע מהצגת הפעילויות המשותפות כמכוונות לעידוד דו-קיום. מושג הדו-קיום מעורר התנגדות בקרב שני הצדדים. עדיף להתמקד בתחום עניין משותף או בעשייה כלשהי, ודרכה ליצור הידברות בין המשתתפים (גם על עניינים הנוגעים לקיום משותף). פעילויות רבות נכשלות בשל חששם של משתתפים פוטנציאליים כי מנסים לגרום להם להשתתף בפעילות דו-קיום באמתלות שונות.
- ◆ יש לעודד שיתוף פעולה עם אוניברסיטת אל-קדס. באוניברסיטה זאת קיימים גורמים המוכנים לקדם מיזמים משותפים, אולם אלה נעשים לא-אחת עם גורמים בתל אביב דווקא ולא בירושלים (מרכז פרס, אוניברסיטת תל אביב). מומלץ לנסות וליצור שיתוף פעולה בין סטודנטים מתחומי לימוד דומים, וכן להעמיק את שיתוף הפעולה ברמה המוסדית והמחקרית עם מוסדות מקבילים במערב העיר.

- ◆ פעילויות מעטות בלבד בעיר מלוות על-ידי ועדת היגוי מקצועית. ועדה כזאת, המורכבת ממומחים בתחומים שונים הקשורים לפעילות, יכולה לסייע בגיבוש תכניות, בהוצאתן לפועל ובהתמודדות עם אתגרים שיתעוררו בעקבות המציאות הפוליטית-ביטחונית. ועדת היגוי ראויה לשמה יכולה להיות הגורם המבדיל בין פרויקט מוצלח לבין רעיון טוב שכושל במבחן הביצוע.
- ◆ אפשר להקדיש מקום מרכזי בפעילויות מבוגרים לעבודה משותפת על חזון. הניסיון מוכיח כי בעוד שהמחלוקות והקונפליקטים לגבי המציאות רבים ומאיימים, הרי שבעבודה משותפת על שאיפות לעתיד הפערים מצטמצמים ומרחב הפעולה המשותפת גדל. פרוורם ירושלמי ישראלי-פלסטיני, אשר יורכב מנציגי מגזרים שונים משתי האוכלוסיות, יוכל לגבש חזון משותף וליזום פרויקטים ארוכי-טווח בהשתתפות כלל הקבוצות בעיר. פרויקטים כאלה יוכלו לסייע בבניית אמון וביצירת סובלנות בין הקבוצות, ובכך יגבירו את תחושת השייכות של בני הקבוצות השונות לעיר ולמכלול תושביה, ללא קשר למעמדה הפוליטי.
- ◆ חשוב מאוד לעודד הדדיות במקום קיומן של הפעילויות. מציאות שבה מרבית הפעילויות מתקיימות במערב העיר היא בעייתית. פעילויות שהתקיימו גם במזרח העיר זכו להיענות רבה יותר מצד הפלסטינים, והעידו לגביהם על נכונות ישראלית אמתית לפעול יחדיו. בנוסף, הגעת משתתפים ישראלים אל "מעבר לקווים", דהיינו למזרח ירושלים, תוכיח כי "השד אינו נורא כל כך", תעודד הכרת תנאי החיים של הצד השני ותסייע בהסרת המחיצות הפסיכולוגיות בין הצדדים.
- ◆ כדי להעניק לפעילויות המשותפות השפעה משמעותית ומתמשכת על החברה הירושלמית, יש להעדיף פרויקטים רב-שלביים, שכל שלב פעילות בהם מוליך לשלב נוסף (לדוגמה קבוצת דיאלוג, שלאחר סדרת מפגשים פנימיים תיזום פעולה קהילתית כלשהי); זאת על פני פרויקטים מתכלים המסתכמים בכנס או במפגש חד-פעמי. כך תנוצל הצלחת פעילות אחת לצורך התנעת פעילות נוספת. מעגל המשתתפים יתרחב, וכן גם השפעתו הכוללת של הפרויקט על החברה. אפשר גם להרחיב את מעגל המשתתפים של פעילות קיימת – לדוגמה, ארגון פעילות משותפת להורים אשר ילדיהם נפגשים במסגרת בתי הספר; יזמה מסוג זה מצריכה שיתוף בין ארגונים המקיימים פעילויות שונות באופיין ובקהל היעד שהן מכוונות אליו.
- ◆ אפשר לאמץ שיטת הקצבת משאבים חדשה לפרויקטים משותפים, כגון הקצבה ראשונית (seed money) לגורמים המעוניינים ליזום פרויקטים כאלה. ההקצבה תשמש לגיוס משתתפים, לפיתוח תכנית פעילות, לקיום שלביה הראשונים ולניסיונות לגייס

סכומים נוספים, משמעותיים יותר, מגורמים אחרים בארץ ובחו"ל. שיטת הקצבה זו תאפשר הקמת מעין חממה לארגונים וליזמים חברתיים הפועלים בתחום הישראלי-הפלסטיני בירושלים.

- ◆ מועדון הנוער של ימק"א נראה כאחת היזמות המבטיחות בעיר בתחום יחסי ישראלים-פלסטינים. יש לבחון לעומק את הפעילות במקום ואת הפוטנציאל הגלום בה, ובמידה שאלה יימצאו ראויים, יש להעניק תמיכה שתסייע בהרחבת הפעילות.
- ◆ המחקר הנוכחי סיפק בידינו מאגר מידע בעל ערך רב, אם כי חלקי בלבד. מומלץ לקיים מחקר המשך מקיף יותר בנושא זה, שיבחן לעומק גם את ההתפתחויות בחברה הפלסטינית בירושלים.
- ◆ מומלץ להקים צוות חשיבה ישראלי-פלסטיני שיפעל ליישום ההמלצות שבדוח זה, ולגיבוש דרכי פעולה נוספות לטווח הקצר, הבינוני והארוך.

סיכום

עתידה הפוליטי של ירושלים ייקבע על שולחן המשא ומתן. עם זאת, עתיד היחסים בין תושביה הישראלים והפלסטינים של העיר אינו תלוי דווקא בתוצאות הדיונים המדיניים הרשמיים בין הצדדים. ביכולתה של החברה האזרחית הישראלית והפלסטינית לקחת כבר כיום חלק פעיל בעיצוב היחסים הבין-קהילתיים בעיר. הארגונים הלא-ממשלתיים בשני הצדדים יכולים לפעול למיתון הסכסוך בין הקבוצות ולקידום קיום משותף ביניהן, על-ידי מציאת מכנים משותפים בין חבריהן ועל-ידי ביסוס מערכת יחסים הדדית המושתתת על כבוד, אמון, סובלנות והכרה בצרכים ובפחדים של ה"אחר".

מחקרים תאורטיים בתחום יישוב סכסוכים מייחסים לחברה האזרחית חשיבות לא-מבוטלת בעידוד תהליכי התמרת סכסוך, בניית שלום ופיוס. למרות שקשה לכמת חשיבות זאת במדויק, נטען כי ארגונים לא-ממשלתיים יכולים לשמש מנגנון להכשרת תהליך השלום בעיני הציבור, להחדרת מושגים ותפיסות חדשות ומתונות לשיח הציבורי ולהשרשתם. ביכולתה של החברה האזרחית לתרום להבשלת התנאים שיובילו לחתימה על הסכם פוליטי, וכן ליצור תהליך חברתי שיאפשר את יישום ההסכמים בצורה הטובה ביותר. תפקידה הוא לדאוג לכך שהערוץ הפוליטי ליישוב הסכסוך לא יהיה היחיד, ושילווה בתהליך חברתי-פסיכולוגי רחב היקף שיעצב מחדש את מערכת היחסים בין הקבוצות היריבות.

הדוגמה הצפון-אירית (נספח א) מחזקת טענה זאת. מחקרים רבים בחנו את תפקידי החברה האזרחית בצפון אירלנד טרם השגת הסכם "יום השישי הטוב" ב-1998. הוסק כי הגם שהחברה האזרחית לא סייעה באופן ישיר להשגת ההסכם, הרי שבפעילויות המשותפות בין קתולים לבין פרוטסטנטים, שניהלו ארגונים לא-ממשלתיים לפני חתימת ההסכם ולאחריה, היה כדי ליצור אווירה שאפשרה לפעול לקראת הסכם זה. הארגונים הללו החדירו לשיח הציבורי מושגים של שיתוף ושל דיאלוג, ורתמו בפעילותם רחבת ההיקף (החד-לאומית והדו-לאומית כאחד) עוד ועוד מגזרים באוכלוסייה לרעיונות שהטיפו להם. הייתה בכך תרומה משמעותית ליצירת תרבות של שלום, שסייעה לאישור ההסכם הפוליטי במשאל העם והקלה על יישומו ברמה האזרחית לאחר מכן.

בדומה לכך, אפשר לקבוע כי פעילויות משותפות ישראליות-פלסטיניות בירושלים יכולות לתרום לשיפור מרקם היחסים הבין-קבוצתיים בעיר ולקידום תהליכים של בניית

קיום משותף של שתי האוכלוסיות. במשך השנים, ובייחוד לאחר חתימת הסכם אוסלו, התנהל בעיר מספר לא-מבוטל של פרויקטים משותפים בתחומים שונים – חינוך, תרבות, ספורט, פוליטיקה, רווחה, בריאות, מחקר ועוד. פרוץ אנתפאדת אל-אקצא בשלהי שנת 2000 לא זו בלבד שהקשה על הרחבת הפעילות המשותפות הקיימות בעיר, אלא הביא לכך שעצם שימור הקיים הפך למשימה לא-פשוטה.

ארגונים רבים הרימו ידיים לנוכח הקשיים והסכסוך המתפרץ, וויתרו על המשך קיום הפעילויות. לעומת זאת, מחקר זה איתר כ-70 ארגונים בעיר שהיו נחושים להמשיך ולהפגיש ישראלים ופלסטינים והחלו בהערכה מחודשת של הפרויקטים שניהלו ובעיצובם מחדש בהתאם למציאות הפוליטית-ביטחונית המשתנה. למרות המספר הרב יחסית של ארגונים שאותרו, היקף הפעילויות המשותפות בעיר עודנו מוגבל ביותר. רוב תושבי העיר לא לקחו חלק מעולם בפעילויות עם הצד ה"אחר", וחלקם אינם מודעים לעצם קיומן של פעילויות כאלה.

הארגונים שאותרו נחלקו לשישה סוגים עיקריים: ארגונים העוסקים באופן ספציפי בטיפול יחסי ישראלים-פלסטינים בירושלים; ארגונים העוסקים בקידום קשרים רב-תרבותיים בירושלים (לא רק בדגש ישראלי-פלסטיני); מוסדות מחקר ומכונים אקדמיים; ארגונים הפועלים בזירה הישראלית-הפלסטינית הרחבה (לא רק בירושלים); מוסדות חברה, תרבות וספורט; ומוסדות שבהם ישראלים ופלסטינים מקיימים ביניהם שיתוף פעולה מקצועי.

מרבית הארגונים שאותרו הם ישראליים, המקיימים את פעילותם בשיתוף עם פלסטינים המגויסים אד-הוק. ארגונים מעטים מנוהלים במשותף על-ידי ישראלים ופלסטינים, ובמספר מקרים מועט מתקיים גם שיתוף פעולה קבוע והדוק בין ארגון ישראלי לבין ארגון פלסטיני מקביל. עובדה זאת מצביעה על אחד הקשיים הגדולים ביותר בכוחה של החברה האזרחית בירושלים להוביל שינוי חברתי אמיתי ביחסים בין הקהילות בעיר. מרבית המשתתפים הערבים בפעילויות המשותפות בתחומי החברה והתרבות הם פלסטינים אזרחי ישראל שעברו להתגורר בירושלים מאזורים אחרים בארץ. חלקם הגדול (זולת אנשי התנועה האסלאמית) אינו רואה בעיה בשיתוף פעולה בתחומים אלה עם ישראלים-יהודים. לעומתם, הארגונים הפלסטינים-הירושלמים אינם ששים לשתף פעולה עם ארגונים ישראלים בפרויקטים של "עם-לעם", המצטיירים בעיניהם כמקדמי נורמליזציה. לגבי דידם של ארגונים אלה, יש לפעול קודם כול לפתרון הבעיה הפוליטית ולהבטיח את זכויותיהם הבסיסיות של בני העם הפלסטיני בירושלים המזרחית, בגדה המערבית וברצועת עזה כאחד. לאור זאת, שיתוף הפעולה המתקיים עם ארגונים פלסטיניים-ירושלמים הוא מועט יחסית, ומתמקד בהיבטים פוליטיים ובסוגיות הלבנה

של הסכסוך הישראלי-הפלסטיני. הקמת מכשולים פיזיים בתוככי ירושלים מקשה עוד יותר על האפשרות לקיים פעילויות משותפות עם אזרחיה הפלסטינים של העיר. חסות בין-לאומית לפעילויות משותפות ומתן מענה על צרכים אִמְתִּיים של החברה הפלסטינית-הירושלמית (לדוגמה בתחום שירותי הבריאות) עשויים לתרום להרחבת תחומי שיתוף הפעולה עם אוכלוסייה זאת.

גם בצד הישראלי קיימים קשיים. רבים מקרב הדוגלים בהידברות ובקיום משותף איבדו בעקבות האנתפאדה את אמונם כי "יש עם מי לדבר ויש על מה לדבר". מרבית האוכלוסייה היהודית בירושלים היא בעלת עמדות פוליטיות ימניות, הכרוכות לרוב ברתיעה מהשתתפות בפעילויות משותפות בעת סכסוך אלים. דבר זה צמצם את מספרם ואת אופיים של תושבי ירושלים הלוקחים חלק בפרויקטים משותפים עם פלסטינים. נוצר מצב שבו מרבית המשתתפים היהודים בפרויקטים אלה הם מקרב מחנה השלום, ועובדה זאת מקהה את ההשפעה החברתית של הפעילויות; הן משכנעות בעיקר את המשוכנעים.

יחד עם זאת, עצם קיומן של פעילויות משותפות ורציפות גם בימי קונפליקט, על-ידי קשת רחבה של ארגונים ומוסדות בעלי מטרות ומאפיינים שונים ובחלקים שונים של העיר, משמש סימן חיובי לבאות. העובדה כי ארגונים ומוסדות אלה מצליחים גם בימים קשים לשרוד, לשמור על ערוצי הידברות ושיתוף פעולה קיימים ולעתים אף ליצור חדשים, מעידה על כך שהדבר אפשרי. דבקות במטרה, נחישות וחשיבה יצירתית יכולים להוביל כמעט כל ארגון המעוניין בכך – גם אלה שהרימו ידיים עם פרוץ האנתפאדה – להצלחה בקיום פרויקט משותף עם הצד ה"אחר".

לצורך כך, ובהתחשב בעובדה שארגונים רבים בעיר עוסקים בנושאים דומים אך בנפרד זה מזה, ומתמודדים עם קשיים דומים כל אחד בכוחות עצמו, אחת ההמלצות המרכזיות של המחקר היא הקמת גוף מתאם ישראלי-פלסטיני בירושלים. גוף כזה, שהקמתו נחוצה במועד מוקדם ככל האפשר, יאפשר ליצור זיקה בין ארגוני החברה האזרחית הפועלים לקידום קיום משותף ישראלי-פלסטיני בעיר; ולדעתי יוכל להביא לקפיצת מדרגה משמעותית בכל הנוגע להיקף הפעילויות המשותפות וליכולתן להוביל לשינוי חברתי אִמְתִּי בעיר, ללא קשר לעתידה הפוליטי. הרחבת פעילות החברה האזרחית בעיר וחשיפתה למגזרי אוכלוסייה רבים ככל האפשר, ישכנעו את תושבי ירושלים כי הם אינם חייבים לחכות עד שהמדינאים יצליחו לכוון תהליך פיוס והשלמה ביניהם, וכי ביכולתם של אזרחים מן השורה לבצע בעצמם ובכוחות משותפים נתח נכבד מן המלאכה. חלקם עושים זאת כבר היום.

נספח א

ניתוח המקרה הצפון-אירי⁴

הסכסוך הפרוטסטנטי-קתולי בצפון אירלנד מתאפיין בנקודות ממשק רבות לזה שמתנהל בין ישראלים לבין פלסטינים בירושלים. בשני המקרים, שתי אוכלוסיות הנבדלות זו מזו בדתן ובשאיפותיהן הלאומיות מתגוררות בתא שטח קטן יחסית. למרות שההבדלים התרבותיים בין הקבוצות משמעותיים יותר בירושלים, וכן קיים בה הרכיב האתני אשר אינו רלוונטי למקרה האירי, אפשר ללמוד מפעילותם של ארגוני דיאלוג בצפון אירלנד לגבי המקרה הירושלמי.

הסכם "יום השישי הטוב", שנחתם בין הצדדים היריבים בסכסוך הצפון אירי ב-1998, הושג לאחר מאמצים דיפלומטיים ובין-לאומיים רבים. לא היה די בהשגת ההסכם בין המנהיגים כדי שזה ייכנס לתוקף; מכשול נוסף שעמד בפניו היה הצורך לזכות ברוב במשאל עם שנערך על אודותיו. אזרחי צפון אירלנד לא נטלו אמנם חלק פעיל במשא ומתן המדיני שהוביל להסכם; אך בהצבעתם היה בידם להכריע את גורלו ולקבוע לאן מועדות פני מדינתם – אם לשלום אם להמשך הסכסוך. אחוז התמיכה הגבוה שהעניקו אזרחי צפון אירלנד להסכם עורר את השאלה האם הייתה זו תמיכה שנסקה על כנפי האופוריה והאופטימיות של עצם השגת ההסכם; או שמא הייתה זו תולדה של תהליך חברתי ארוך ומושקע יותר – תהליך של התקרבות הדרגתית בין האוכלוסיות של הקבוצות היריבות, אשר בעצם קיומו הכשיר את לבבות העם ומנהיגיו לשלום, יצר לגיטימציה לתהליך השלום שהובילו המדינאים, והבטיח את התמיכה שההסכם זכה לה בקרב קתולים ופרוטסטנטים כאחד.

מחקרים שבדקו את תפקידי המגזר השלישי בצפון אירלנד טרם השגת הסכם השלום הסיקו כי הגם שמגזר זה לא סייע ישירות להשגת ההסכם, הוא יצר אווירה ציבורית שאפשרה לפעול לקראת הסכם כזה. הארגונים הלא-ממשלתיים במדינה החדירו מושגים חדשים לשיח הציבורי – מושגים של שיתוף ושל דיאלוג – ובפעילותם רחבת ההיקף רתמו עוד ועוד מגזרים באוכלוסייה לרעיונות שהטיפו להם. אין ספק שהיה בכך משום תרומה משמעותית ליצירת תרבות של שלום, אשר תקבל בברכה הסכם מדיני ותפעל למען אישורו ולמען הוצאה לפועל של רכיביו השונים ברמה האזרחית.

להלן אעמוד על מאפייני הארגונים הלא-ממשלתיים בצפון אירלנד שפעלו לקירוב בין קתולים לבין פרוטסטנטים טרם הושג השלום: היקפו של המגזר השלישי בצפון

אירלנד, דרכי פעילותם של ארגוני הדיאלוג במדינה ויעילותם אל מול סכסוך מתמשך. נתונים אלה ישמשו כבסיס השוואה לממצאים לגבי ירושלים. ייתכן שיהיה בהם כדי לסייע, לעודד, להרחיב ולייעל את פעילותם של ארגוני הדיאלוג בירושלים, ולהציע פתרונות לבעיות שארגונים אלה מתמודדים עִמן אל מול העימות המתמשך.

אוכלוסיית צפון אירלנד מונה כמיליון תושבים וחצי, המרוכזים בתא שטח מצומצם יחסית. למרות זאת, כ-5,000 ארגונים לא-ממשלתיים פועלים במדינה ועוסקים במגוון רחב מאוד של תחומים שבהם הממשלה אינה מצליחה לספק את צורכי החברה. במציאות הצפון אירית קשה ליצור קטגוריה נפרדת ומוחלטת של ארגונים העוסקים בדיאלוג ובפעילות בין-קבוצתית משותפת; מרבית הארגונים מצהירים, ללא קשר לתחום עיסוקם, כי הם תורמים בפועל בצורה זו או אחרת ליצירת חברה שוחרת שלום. לעומת זאת, בודדים מתוכם יגדירו עצמם ככאלה שמטרתם העיקרית היא לפעול למען פתרון סכסוכים וקידום השלום. לאור זאת, נהוג לכלול בהגדרת הארגונים בצפון אירלנד העוסקים בפעילויות משותפות לקתולים ולפרוטסטנטים לא רק את אלה המצהירים כי השלום והפיוס הבין-קהילתי הם מטרותיהם העיקריות, אלא גם ארגונים נוספים – כדוגמת ארגונים לפיתוח קהילתי – ובלבד שהם פועלים באופן ממשי (אם גם באורח עקיף) לבניית גשרים וקשרים בין שתי הקבוצות היריבות. המועצה הצפון אירית ליחסים בין קהילתיים (The Northern Ireland Community Relations Council) פרסמה ב-1998 רשימה של 133 ארגונים מסוג זה. אפשר לחלק ארגונים אלה לשלוש קטגוריות, על-פי קהל היעד שלהם ושיטת עבודתם: (1) Cross-community groups – ארגונים המוציאים לפועל פעילויות משותפות לקתולים ולפרוטסטנטים; (2) Inter-community groups – ארגונים העובדים עם שתי הקהילות בו-זמנית, אך בנפרד זו מזו; (3) Single identity groups – ארגונים המשליכים את יהבם על קהילה אחת בלבד, מתוך הנחה שהכנת קהילה זו לקראת דיאלוג מאוחר יותר עם הצד האחר היא שלב ראשון באסטרטגיית יישוב סכסוכים.

ככלל, אפשר לקבוע כי ארגונים אלה קמו כדי להתמודד עם הסימפטומים של הקונפליקט ולא עם הגורמים האמתיים לו (או עם גורמים הנתפסים ככאלה על-ידי הצדדים). ניסיונות מצד הארגונים לעסוק בסוגיות הליבה של הסכסוך הצפון אירי היו נדירים. תחת זאת הארגונים העדיפו לעסוק בהיבטים היום-יומיים של הקונפליקט, כמו השפעתו על חייהן של קבוצות אוכלוסייה ספציפיות (דוגמת נשים); תגובות לתקריות של אלימות על רקע פוליטי; תפיסות לגבי קיפוח קהילתי, או רגשי נחיתות של קהילה אחת ביחס לרעותה בכל הנוגע למצב פוליטי, חברתי, תרבותי וכלכלי.

כאשר בוחנים את תפקיד החברה האזרחית הצפון אירית בקידום השלום, אפשר לאתר שישה אפיקי פעולה עיקריים: (1) פיתוח קהילתי ועבודה בתחום היחסים הבין-קהילתיים והפנים-קהילתיים. אלה יוצרים הזדמנויות חדשות לדיאלוג ולשיתוף פעולה בין הקבוצות היריבות; (2) דיאלוג על מחלוקות פוליטיות ודרכי יישובן, בהשתתפות פוליטיקאים ואחרים; (3) הבטחת גישה שווה לבני שתי הקהילות למוקדי כוח ולמשאבים, ועידוד פיתוח כלכלי שיסייע להשגת מטרה זו; (4) עבודה חינוכית, היוצרת הזדמנויות חדשות למפגש ולהבנה הדדית בין ילדים וצעירים; (5) יזמות קהילתיות הדנות בהיבטים הקשורים לחלוקה הפיזית בין השכונות ולקווי התפר ביניהן; (6) עבודה בתחום התרבות, במטרה להציג את השוני התרבותי בין הקהילות כחיובי ומפרה ולא כשלילי ומפריד; בכלל זה, פעילות בסיוע אמצעי התקשורת, שעודדו הכרה ברב-תרבותיות וקידמו אפשרויות דיון בנושאים השנויים במחלוקת.

קשה מאוד להעריך את השפעתם הכוללת של ארגוני השלום בצפון אירלנד על תהליך המשא ומתן שהוביל לבסוף לחתימת הסכם "יום השישי הטוב". עם זאת, אפשר לקבוע בבירור כי לא הייתה לארגונים אלה השפעה ישירה על פתיחת המשא ומתן או על תוצאותיו. הגורמים שהובילו למשא ומתן המדיני היו לרוב אירועים אלימים שזעזעו את אמות הספים בשני הצדדים, ולא דווקא פעילויות של ארגוני שלום. החשש מפני הידרדרות למלחמת אזרחים שימש זרז משמעותי הרבה יותר למנהיגי שני הצדדים לשבת יחד מאשר כל פעילות בין-קהילתית משותפת או כל עצרת שלום מטעם ארגוני החברה האזרחית. יחד עם זאת, לארגוני השלום הייתה השפעה על התהליך המדיני. הערכים שהנחו את ארגוני השלום – סובלנות, דיאלוג ובניית קונסנזוס – הלחלו לאטם לשיח הפוליטי והפכו לבסוף לרכיב חשוב באופי הדיונים שקדמו לגיבוש הסכם השלום. עבודתם של הארגונים הלא-ממשלתיים בצפון אירלנד הייתה חיונית בגיבוש מנגנוני הידברות, שיטות הכשרה ותמיכה ציבורית בפתרון מדיני, הן טרם השגת הסכם השלום והן במהלך המסע הציבורי למען אישור ההסכם במשאל העם. עבודתם של ארגונים אלה התגלתה גם כבעלת חשיבות לא-מבוטלת בתקופה שלאחר משאל העם, מכיוון ששימשה רכיב מרכזי במאמצים ליישם את ההסכם ולהביא את השלום המיוחל לחברה הצפון אירית השסועה.

נספח ב

מי ומי בנחקרים

רשימה זו כוללת ארגונים ישראלים, פלסטינים, וישראלים-פלסטינים אשר מקיימים או מעורבים בפעילויות משותפות בירושלים. כמו כן, הרשימה כוללת קרנות וגופים אחרים המממנים את הפעילויות המשותפות בעיר.

1. ארגונים שנערכו עמם ראיונות:

איפקרי
בית הלל
בית הספר לצילום והדמיה במוסררה
בית שמואל
גן החיות התנ"כי
היחידה למעורבות חברתית, האוניברסיטה העברית
המרכז הבין-תרבותי לירושלים
המרכז הירושלמי ליישוב סכסוכים ופישור
המרכז ליצירתיות בחינוך
הפועל ירושלים – תכנית הנוער
הפורום הישראלי הצעיר לשיתוף פעולה
התאחדות יהודי איטליה
ויצ"ו
יזמים צעירים
ילדי השלום
ימק"א – מועדון הנוער
יקר
מגן דוד אדום
מוזאון ארצות המקרא
מוזאון האסלאם
מוזאון הטבע
מוזאון המדע
מוזאון ישראל

מוזאון על התפר
מוזאון פעיל עין יעל
מוזאון רוקפלר
מועצה בין-דתית מתאמת בישראל
מכון ירושלים לחקר ישראל
מכללת דוד ילין
מעין החינוך הדמוקרטי
מרכז בלמונטה
מרכז ג'ינוגלי לאמנות
מרכז החוויה היהודי-ערבי
מרכז הטניס הירושלמי
מרכז המוזיקה בבית אלפרט
מרכז יהודי-ערבי לשלום, גבעת חביבה
מרכז פרס לשלום
סינמטק
עו"סים שלום
על"ם
עמותת הקרקס הירושלמי
עמותת ילדי המזרח התיכון (MECA)
עמותת שחיני ירושלים
ראש פינה למען שילוב
רשת הארגונים העוסקים בדו-קיום יהודי-ערבי בישראל, הפורום להסכמה אזרחית
תאטרון החאן
International Peace and Cooperation Center
Play for Peace

2. ארגונים שלא נערכו עמם ראיונות:

אגודת המפגש הבין-דתי
אוניברסיטת אל-קדס
בוסתן השלום
בית הספר הניסויי
בית הספר שליד האוניברסיטה

בית חולים אוגוסטה ויקטוריה
בית חולים הדסה
בית חולים סט. ג'ונס
במקום – למען זכויות בתכנון
בת שלום
ג'וינט – שירותי רפואה וחירום
האגודה להבנה בין-דתית בישראל
הקרן החדשה לישראל
הקרן לירושלים
הקרן לשיתוף פעולה כלכלי (ECF)
חברת המתנ"סים
יד ביד – חינוך דו-לשוני
ימק"א – גן הילדים
להקת מחול רב תרבותית
מדרשת אדם
מכון המחקר ע"ש הרי סי' טרומן למען קידום השלום
מכון ון-ליר
סובלנות
עיריית ירושלים – מנח"י
פרויקט האיידס הירושלמי
קואליציית השלום הישראלית-פלסטינית
קול האשה
קרן אברהם
קרן פרידריך אברט
קרן קונראד אדנאוור
רייקי לשלום
תפילה לשלום
Al-Hadaf Peace Center
Middle East Non-Violence and Democracy
Palestinian Vision
Panorama
Search for Common Ground
The Jerusalem Center for Women

נספח ג

פירוט פעילויות משותפות המתקיימות בירושלים

נספח זה מציג מידע מורחב לגבי פעילותם של חלק מהארגונים שנחקרו. המידע מתבסס על ראיונות עם נציגי הארגונים ועל מקורות נוספים, אם היו קיימים, ומהווה מדגם מייצג של סוגי הפעילויות המתקיימות בעיר ושל הבעיות שהארגונים השונים נאלצים להתמודד אתן.

הארגונים והמוסדות הנכללים בנספח זה:

1. מוזאון פעיל עין יעל
2. עמותת הקרקס הירושלמי
3. בית שמואל
4. בית ספר לצילום והדמיה מוסררה
5. סינמטק ירושלים
6. פרויקט "ללא גבולות"
7. Play for Peace
8. מרכז בלמונטה – האוניברסיטה העברית
9. ימק"א – מועדון הנוער
10. מרכז פרס לשלום
11. מועצה בין-דתית מתאמת בישראל
12. המרכז ליצירתיות בחינוך
13. מכון ירושלים לחקר ישראל והמרכז לשלום ולשיתוף פעולה בין-לאומי

1. מוזאון פעיל עין יעל

מפגשי בתי ספר

נערכו מפגשים לאורך השנה בין כיתות בית ספר יסודי, ובסיומם קייטנת קיץ משותפת. בעקבות האנתפאדה, ולמרות מאמצים עם מספר רב של בתי ספר, המפגשים נפסקו; לא הייתה נכונות מצד שני הצדדים להמשיך.

קייטנת קיץ

במהלך האנתפאדה נערכה קייטנה ל-25 ילדים בכיתות ד-ו. גיוס הילדים נעשה בצורה פרטנית ועל-ידי פרסום בעיתונים ולא דרך מוסדות/בתי ספר. הכוונה היא להמשיך ולערוך קייטנות כאלה גם בשנים הבאות.

מפגשי נוער במצוקה

לאור חוסר היכולת להמשיך במפגשי בתי הספר, חיפש המוזאון דרך חדשה להמשיך הפעילות המשותפת, ומצא אותה בעזרת "חסות הנוער" (גוף של משרד העבודה והרווחה). יחד הם מפגישים נוער במצוקה מהוסטלים במערב העיר (ארמון הנציב, אורה) ובמזרחה (שועפאט, וכנראה בית חנינא). כמו כן, נערכו סדנאות הכשרה למדריכי הנוער.

המשתתפים: כל קבוצה מעורבת כוללת 10-12 בני נוער בגיל 13-17, בניס לחוד ובנות לחוד. כל קבוצה מונחית על-ידי שני מדריכים – יהודי וערבי, בסך-הכול 18 מדריכים מכל צד. מדובר בבני נוער בעלי רקע קשה המצויים בהוסטלים מתוקף צו בית משפט, ולא כולם ירושלמים.

גיוס המשתתפים: הגיוס נעשה באמצעות חסות הנוער. המוזאון אינו מגייס באופן ישיר.

מהלך: הכשרת מדריכי הנוער לקראת המפגש נמשכת חמישה ימים. בני הנוער נפגשים לארבעה מפגשים במשך יומיים רצופים, כל מפגש בן כארבע שעות. המפגשים משלבים היכרות אישית, פעילות יצירה ופעילות חברתית.

הערכת הפעילות: התגלה ערך משמעותי בהכשרת המדריכים כמפגש חברתי. בני הנוער מגיעים מרקע קשה עם סטיגמות שליליות זה כלפי זה, ועם ספקות רבים כלפי המפגש; עם זאת, הרקע הדומה יוצר מכנה משותף, ולאורך המפגשים נוצרו חברויות וקשרים טובים הנמשכים גם לאחר המפגשים.

מימון: הקרן לירושלים.

תכנית עתידית: המשך מפגשי ההוסטלים וקייטנות הקיץ. נמשך הניסיון להגיע לבתי ספר ולתנועות נוער כדי לחדש פעילות שנתית משותפת.

2. עמותת הקרקס הירושלמי

קבוצת תאטרון לילדים יהודים וערבים

עמותת הקרקס הירושלמי מקיימת חוגי תאטרון. מלבד חוגים בהשתתפות ילדים ערבים בצורה פרטנית, קבוצת ילדים יהודים וערבים פועלת יחד זה כשלוש שנים.

המשתתפים: כ-20 ילדים ירושלמים בגיל 10-16. הילדים משני הצדדים הם בעלי רקע סוציו-אקונומי מגוון, וכוללים דתיים, מסורתיים וחילוניים. הקבוצה הערבית כוללת מוסלמים בלבד; ילד נוצרי יחיד היה בקבוצה, אך הוא פרש כאשר הוריו עזבו את העיר עקב המצב. אביו של ילד יהודי אחד הוא מתנחל. מרבית הילדים הערבים מגיעים מבית צפאפא, ואחדים גם מאבו טור. אילוצי תקציב מאפשרים לצרף רק מספר מצומצם של משתתפים חדשים מדי שנה, למרות שרשימת ההמתנה של ילדים יהודים וערבים המעוניינים להצטרף היא ארוכה.

גיוס המשתתפים: הגיוס נעשה על בסיס אישי בלבד – מפה לאוזן. היו ניסיונות לגייס משתתפים דרך מוסדות ובתי ספר, אך אלה נכשלו: מנהלי בתי ספר בגיבל מוכבר ובבית צפאפא סירבו לאפשר לנציגי העמותה להציג אצלם את פעולתם. נעשה ניסיון לגייס נוער יהודי דרך קן "השומר הצעיר", אך הקן לא שיתף פעולה. בתחילה הגיעו ילדי משפחות של אנשי "שלום עכשיו"; אך אלה באו כקבוצה סגורה וראו בכך בילוי חברתי-פנימי, וגילו עניין מועט בלבד בצד הערבי. בעמותה שוררת אכזבה ממחנה השלום ומגופים המצדדים בדו-קיום: "הם מדברים הרבה, אך כשמגיעים למעשים, רובם לא עושים דבר ואפילו נרתעים".

מהלך: הקבוצה נפגשת פעם-פעמיים בשבוע. זוהי קבוצה מתקדמת מאוד מבחינה מקצועית. יש לה גרעין שפועל זה כשלוש שנים, ונוספו אליו ילדים עם הזמן. מורה לקרקס שהוא עולה חדש מחבר המדינות ומדריך חברתי ערבי (סטודנט באוניברסיטה העברית מאום אל-פחם, בעל ניסיון בעבודה עם קבוצות יהודיות-ערביות ובעל ניסיון בהדרכת ספורט) מדריכים אותם. שמונה מהילדים בקבוצה נסעו לחו"ל להופעה משותפת. בישראל, התקיימו ארבע הופעות בימק"א בפני קייטנות מעורבות יהודיות וערביות (בשיתוף עם עיריית ירושלים); ארבע הופעות נוספות מתוכננות בחיפה, בכרמיאל, ביפו ובנצרת. הופעות בירושלים מצריכות תקציב נוסף, שאינו בנמצא.

מקום הפעילות: בתחילה העמותה פעלה באבו טור; המקום לא התאים, ועל כן עברה לפעול בגבעת גונן. למרות המתניות הפוליטית המאפיינת את השכונה, הייתה עם תחילת

האנתפאדה התנגדות לקיום פעילות יהודית-ערבית במקום, והאולם ננעל בפניהם. לכן עברו לשכונת בקעה, שם הפעילות מעוררת עניין. בעת קיום הריאיון היה הקרקס בשלבי חיפוש אחר אולם ספורט חלופי (בשל צרכים מקצועיים של הקבוצה).

הערכת הפעילות: נוצרו קשרים משמעותיים בין הילדים בתוכה, ולמרבית ההפתעה הם מתחזקים למרות המצב הביטחוני. לקבוצה חיים משל עצמה, והילדים מעורבים מאוד בנעשה ומדברים על המצב בשיחות פרטיות; הנחיית ראשי העמותה היא לדבר על הקשיים, אך לא להתמקד בהם בלבד. ההתקרבות בין הילדים משפיעה גם על ההורים והמשפחות. יש חילופי תרבות דו-כיווניים, והילדים חווים יחדיו את תהליך ההתבגרות. אנשי העמותה חשים כי הילדים הערבים נהנים מאוד בקבוצה, במיוחד בשל ההקשבה להם ובשל כך שיש להם מקום להתבטא ולהשפיע על הנעשה. במהלך האנתפאדה, ביום שבו אירע פיגוע בירושלים, נערך לינץ' באחד מהעובדים הערבים של העמותה שהיה בדרכו לפעילות. בתחילה הוותר הדבר מהילדים, אך לבסוף סיפרו על כך להם ולהוריהם, והתנהל דיון ער בעניין.

מימון: הפעילות ממומנת על-ידי הקרן לירושלים ועל-ידי קרן אברהם. העמותה תרה אחר תקציבים נוספים, ובהקשר זה דווח על התעניינות מצד שלושה גורמים פלסטיניים בעלי-שם.

תכנית עתידית: השאיפה היא לשמר את הקבוצה הקיימת ולפתח אותה. אם יתאפשר הדבר מבחינה תקציבית, קיימת תכנית לפתוח קבוצה חדשה שבה ייושמו הלקחים שנלמדו מן הקבוצה הנוכחית.

3. בית שמואל

בית שמואל ערך מאז 1992 פרויקט דו-קיום יהודי-ערבי למבוגרים. הפרויקט הופסק כליל בגלל האנתפאדה.

לפני האנתפאדה

המשתתפים: מבוגרים בגילאים 18-50, יהודים וערבים; רובם ירושלמים, אך גם משטחי הרשות הפלסטינית ואפילו מירדן, נשים וגברים כאחד.

גיוס המשתתפים: הפעילות פורסמה בכלי התקשורת (לדוגמה, בעיתון אל-קדס), וזכתה להיענות עצומה. התכנית פעלה בהצלחה במשך שנים רבות, וצברה מוניטין חיובי ביותר בציבור היהודי והערבי כאחד.

מהלך: הפעילויות שהוצעו לקהל הרחב כללו קורסים בערבית ליהודים, קורסים בעברית לערבים, קורס משותף על "יהדות ואסלאם", טיולים משותפים ללומדי שתי השפות, וערבי תרבות. בכל אחת משנות הפעילות נטלו בה חלק כ-1,500-1,800 משתתפים.

הערכת הפעילות: הפעילות זכתה להצלחה רבה – בהיבט הלימודי, התרבותי והחברתי כאחד. חלק גדול מההצלחה נוקף ליזכות צוות המורים ולדימוי המקום – בית שמואל נתפס כמקדם שיתוף, הבנה ופלורליזם בין אוכלוסיות.

מימון: התקבל מימון מכמה גורמים, ביניהם קרן אברהם (עד 1998); כמו כן היה מימון עצמי.

השפעת האנתפאדה

האנתפאדה פרצה בעיצומם של קורסים. נעשו מאמצים להמשיך כרגיל, אך מספר הנוכחים פחת והלך. הייתה הסתייגות בקרב היהודים מעצם הפעילות; לערבים היו קשיים פיזיים להגיע וכן קושי לעמוד בתשלומי הקורס; התגברה ההזדהות הלאומית בקרבם, וכנראה הופעל עליהם לחץ שלא להגיע. הקורסים נסגרו רשמית בפברואר 2001. תפיסת ראשי התכנית הייתה שעם כל הצער שבדבר, הפעילות אינה עולה בקנה אחד עם המציאות בשטח. אי-אפשר היה להמשיך גם מבחינה תקציבית, מכיוון שתמיכות כספיות שהובטחו לא הגיעו.

כיום לא מתנהלת בבית שמואל כל פעילות דו-לאומית, ואין כוונה להתחיל בכזו עד שיגיעו ימים טובים יותר. בקרב ראשי התכנית עצמם יש כאלה שאינם משוכנעים שראוי כלל מבחינה עקרונית לקיים פעילות משותפת כל עוד נמשכת האנתפאדה. עם זאת, המוסד טורח להדגיש שאילו הייתה מתקבלת הקצבה כספית לצורך העניין אפשר היה, למרות כל הקשיים הכרוכים בכך, לחדש את פעילות הפרויקטים המשותפים.

4. בית ספר לצילום והדמיה מוסררה

סמינר יהודי-ערבי לצילום דוקומנטרי ולכתיבה עיתונאית

ב-2000, לפני פרוץ האנתפאדה, פתח בית הספר סמינר יהודי-ערבי למבוגרים, אשר מוסיף להתקיים כסדרו למרות האנתפאדה. ב-2003 נפתחה שנת הפעילות השלישית.

המשתתפים: כל קבוצה מונה 20 משתתפים, 10 יהודים ו-10 ערבים. קהל היעד הוא יוצרים צעירים יחסית, אך בוגרים יותר מן הסטודנטים האחרים בבית הספר (רובם בני

25 ומעלה, מעטים גם מעל 40). מדובר ביוצרים מתחום הצילום, הקולנוע, הווידאו וכדומה. בקבוצה גברים ונשים; מוסלמים, נוצרים ויהודים, דתיים וחילוניים; ירושלמים ברובם, אך גם ערבים מאזור המרכז ומהגליל.

גיוס המשתתפים: בתחילה נעשה הגיוס באמצעות העיתונים (בצד הערבי – באל-קדס ובעיתון ארצי נוסף). הגיעו פניות רבות לא-רלוונטיות מן הצד הערבי (כאלה שחשבו שמדובר בקורס צילום בסיסי), ונדרש תהליך מיון ארוך. בעקבות זאת חל שינוי גישה ביחס לצד הערבי: הגיוס נעשה באמצעות בוגרי התכנית, באמצעות היכרויות אישיות של המנחה הערבי, ובאמצעות מוסדות מקומיים (מתנ"סים וכדומה) שבהם יוצרים מתאימים יכולים לפעול. לדעת סגל בית הספר, נדרש עדיין שיפור וארגון של תהליך הגיוס.

מהלך: התכנית נפרסת על פני שנה, שבמהלכה הקבוצה נפגשת אחת לשבוע להרצאות, לתרגילים משותפים (לדוגמה תרגיל זוגי יהודי-ערבי) וליצירה. הקבוצה מונחית על-ידי יהודי וערבי, והפעילות מתנהלת בעברית, מטעמי נוחות בלבד. בסיום השנה נערכת תערוכה, הקרנה וכדומה, שהמשתתפים מציגים בה את תוצריהם.

הערכת הפעילות: התכנית מצליחה מאוד, ומוכיחה את עצמה למרות האנתפאדה. היא פותחת ערוץ תקשורת טוב בין המשתתפים, שחלקם נותרו בקשר גם לאחר סיומה. קיימת תחושה שהמשתתפים היהודים מגיעים לסמינר עם רמה מקצועית גבוהה יותר; אך המרואיין ציין שזוהי הערכה סובייקטיבית שלו בלבד.

השפעת האנתפאדה

האנתפאדה פרצה מעט לאחר תחילת הסמינר הראשון. כתוצאה עזבו את הקבוצה שלושה משתתפים, אשר התגוררו בשטחי הרשות הפלסטינית או שהיו בעלי זהות פלסטינית חזקה. האירועים השפיעו על דינמיקת הסמינר, והובילו למתחים ולוויכוחים פוליטיים רבים. עם זאת, הקבוצה המשיכה לתפקד והיחסים הבין-אישיים היו טובים. האנתפאדה לא פגעה בנכונות הצדדים להשתתף ולא הקשתה על גיוס המשתתפים; אולם בגינה הפך הסמינר מישראלי-פלסטיני בעיקרו, ליהודי-ערבי בהקשר ישראלי.

מימון: הקרן לירושלים ואווה פיישר (לזכר בעלה) מממנים את הפרויקט. הייתה פנייה גם לקרן אברהם, אבל לא נתקבל סיוע. מרכז פרס לשלום התנה מתן סיוע בהשתתפות פלסטינים משטחי הרשות; ומכיוון שלא היו כאלה, לא התקבלה תמיכה מהמרכז.

תכנית עתידית: להמשיך במתכונת הקיימת, תוך שיפור מערך גיוס המשתתפים. לאור הדרישה, נשקלת אפשרות לפתוח קורס צילום בסיסי לתושבי מזרח העיר.

5. סינמטק ירושלים

סדנת וידאו לתלמידים יהודים וערבים

הסינמטק מקיים מדי קיץ בשנים האחרונות סדנת וידאו לתלמידים יהודים וערבים מכיתות י-יא.

המשתתפים: בסדנה שהתקיימה בקיץ 2002 השתתפו 25 תלמידים (כמו בשנים קודמות), יהודים וערבים במספר שווה. התלמידים באו מכל רחבי העיר והיו בעלי רקע מגוון ולא דווקא בעלי ידע מוקדם בקולנוע.

גיוס המשתתפים: הגיוס נעשה באמצעות בתי ספר במערב העיר ובמזרחה שהסינמטק עומד עִמם בקשר רציף בעקבות הקרנות סרטים במשך שנת הלימודים. אין בתי ספר קבועים; בכל שנה המשתתפים מגיעים ממוסדות אחרים. בנוסף, נערך הגיוס גם בשיטת "חבר מביא חבר", כשמשתתפי סדנה קודמת מסייעים בגיוס משתתפים חדשים.

מהלך: הסדנה נערכת בחופשת הקיץ, ונמשכת חודש. היא כוללת הרצאות ומפגשים עם אנשי קולנוע ושיעורים בהכרת המצלמה; עיקרה מוקדש ליצירת סרטים על-ידי קבוצות מעורבות של המשתתפים, בנושאי זהות. כחמישה סרטים, דוקומנטריים בטיבם, מופקים מדי שנה, והם מוקרנים גם בפסטיבלים בחו"ל.

הערכת הפעילות: הסדנאות מוצלחות מאוד, ונוצרים במהלכן קשרים טובים מאוד בין המשתתפים היהודים לערבים.

השפעת האנתפאדה: לא ניכרה השפעה משמעותית של האנתפאדה על הפעילות. שיתוף הפעולה עם בתי הספר במזרח העיר ממשיך להתקיים, ולא נרשמה רתיעה כלשהי מהשתתפות בסדנה. פיגועים שהתרחשו בירושלים בזמן הסדנה ב-2001 עוררו חששות אצל ההורים, בעיקר מכיוון שחלק מצילומי הסרטים נערך בשכונות מזרח העיר; לפיכך הוחלט ב-2002 משיקולי ביטחון לקיים את הצילומים במקומות סגורים ומתוחמים (כדוגמת הקניון). העובדה שלא התרחשו פיגועים משמעותיים במהלך סדנת 2002 הקלה על קיומה.

מימון: הסדנה מומנה על-ידי הקרן לירושלים.

תכנית עתידית: הכוונה היא להמשיך במתכונת הקיימת גם בשנים הבאות.

6. פרויקט "ללא גבולות"

פרויקט ללא גבולות הוא פרויקט משותף של היחידה למעורבות חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים ושל מתנ"ס עיסויה; גם בית הלל שבאוניברסיטה נוטל חלק בפרויקט. זהו פרויקט חונכות בניהול יהודי-ערבי משותף, שמדי שנה משתתפים בו כ-20 סטודנטים יהודים וערבים (עשרה מכל צד). הפרויקט נמשך לאורך שנת הלימודים, וכולל מפגשים עיוניים דו-שבועיים של הסטודנטים בינם לבין עצמם ומפגשי חונכות של הסטודנטים עם ילדים נזקקים.

תולדות הפרויקט: הפרויקט החל לפעול בשלהי שנת 2000, עם פרוץ האנתפאדה, ומאז נמשך ברציפות. האנתפאדה השפיעה על מתווה הפרויקט, שעבר כבר שלושה שלבים:

- 1) התכנון המקורי: גיבוש קבוצת סטודנטים יהודים וערבים שייפגשו אחת לשבוע לדיון בנושאים עיוניים, ויבצעו חניכה משותפת לילדים במתנ"ס עיסויה. הרעיון לחניכה משותפת נגזר עם פרוץ האנתפאדה.
- 2) השנה הראשונה לפרויקט: פגישות עיוניות דו-לאומיות לסטודנטים, חניכה חד-לאומית: הסטודנטים הערבים חונכים בעיסויה, היהודים – בפנימיית קריית יערים.
- 3) השנה השנייה (וגם השלישית) לפרויקט: פגישות עיוניות משותפות לסטודנטים, חניכה "בחלל משותף": כל הילדים והחונכים נפגשים יחדיו בבית הלל, ועורכים בו פעילות לימודית וחברתית אישית וקבוצתית.

המשתתפים: מספר זהה של סטודנטים לתואר ראשון יהודים וערבים (כעשרה מכל צד), וכך גם לגבי הילדים. הסטודנטים היהודים הם ברובם בעלי זיקה פוליטית מרכז-שמאלה; מרביתם אינם תושבי ירושלים. הסטודנטים הערבים הם מוסלמים (נוצריה אחת עזבה), חלקם דתיים ומסורתיים, תושבי צפון הארץ במקור; ב-2002 היה רק ירושלמי אחד (תושב ואדי אל-ג'וז).

גיוס המשתתפים: גיוס הסטודנטים נעשה באמצעות פרסום דו-לשוני באוניברסיטה וכן באמצעות גיוס מפה לאוזן בקמפוס. המשתתפים מקבלים מלגה הגבוהה ממלגת פר"ח, המשמשת תמריץ לגיוס. הפרויקט מבוקש בקרב סטודנטים ערבים (הנתקלים בקושי להשתלב בפרויקטים של פר"ח), אך רק מעט בקרב סטודנטים יהודים (בשנה הראשונה גויסו רק שמונה סטודנטים יהודים). מספר הסטודנטיות רב יותר, ובקבלת הסטודנטים היהודים ניתנה עדיפות מסוימת לבעלי רקע מזרחי – מתוך כוונה ליצור רקע תרבותי דומה למשתתפים.

גיוס הילדים היהודים נעשה בבית הספר רנה קאסן (כיתות ח-ט). בתחילה הייתה בבית הספר הסתייגות מסוימת מהפרויקט, אך לאחר מכן שיתוף הפעולה היה מלא. רבים מהילדים הם בני עדות המזרח, עם קשיי לימודים ובעיות משפחתיות. הילדים הערבים מגויסים מחטיבות הביניים של עיסויה על-ידי המתנ"ס המקומי. גם הם בעלי קשיי לימודים ובעיות משפחתיות.

בעיסויה קיימת התנגדות לפרויקטים של דו-קיום, וגם השתתפות האוניברסיטה העברית בפרויקט מעוררת התנגדות. לשיכוך ההתנגדות, הפרויקט הוצג בפני ההורים כפרויקט לימודי (ולא כפרויקט של דו-קיום), ולעתים אפילו כשני פרויקטים נפרדים (יהודי וערבי) המתקיימים באותו חלל.

מהלך: הפגישות המשותפות של הילדים הן בנות שלוש שעות כל אחת. בשעה הראשונה – פעילות חברתית משותפת; לאחר מכן – מרכז למידה בדגש על אנגלית ומתמטיקה, ובו הסטודנטים חונכים את הילדים (לעתים סטודנט יהודי חונך ילד ערבי, או להפך).

הערכת הפעילות: המפגשים העיוניים בין הסטודנטים מוצלחים מאוד. אין בהם נגיעה ישירה לסכסוך, אך הוא עולה מתוך הנושאים החברתיים הנדונים. הקבוצה ערכה טיול משותף ונוצרו קשרים חברתיים טובים. מתיחות שוררת בין הילדים היהודים לבין הילדים הערבים, והפעילות המשותפת קשה. המתיחות היא גם על בסיס מגדרי – מתח בין בנות יהודיות לבין בנות ערביות (לבוש מסורתי מול מודרני וכדומה). הילדים נגועים בסטראוטיפים רבים לגבי ילדי הצד השני, והפעילות טרם הצליחה להתגבר על כך. עם זאת, פתיחות רבה מאוד קיימת אצל הילדים בקבלת הסטודנטים מן הצד השני.

השפעת האנתפאדה: מלבד שינוי אופי הפעילות והקושי לגייס את הילדים הערבים, שני מקרים ראויים לציון מיוחד: אביו של אחד הילדים היהודים נהרג בפיגוע בקרית יובל; בעקבות זאת התקיימו מפגשים חד-לאומיים עם הילדים ואחר כך מפגש דו-לאומי. ככלל, לא נוצר משבר משמעותי בעקבות אירוע זה, והילד שאביו נהרג הוסיף לקחת חלק בפעילות. מתיחות הייתה גם כשהרסו בתים בעיסויה; המקרה עורר אי-נוחות, אך לא השפיע מהותית על הפעילות.

מימון: המלגות לסטודנטים ממומנות על-ידי פר"ח ועל-ידי היחידה למעורבות חברתית באוניברסיטה העברית. הפרויקט מקבל תמיכה גם מגורם פרטי. בקשות לתמיכה מקרן אברהם נדחו עד כה.

תכנית עתידית: הכוונה היא ליצור תכנית דו-שנתית במתכונת הקיימת, כך שהילדים בקבוצה יקחו חלק בפעילותה במשך שנתיים רצופות.

7. Play for Peace

זוהי דוגמה ליעילותו האפשרית של ארגון בין-לאומי הפועל באזור בשיתוף עם גורמים מקומיים. Play for Peace הוא ארגון אמריקני שמטרתו להפגיש ילדים ובני נוער באזורי קונפליקט למשחק משותף. הארגון פועל במקומות שונים בעולם (הודו, למשל), ומאז סוף 1996 גם בישראל. מראשית 1997 הארגון פועל בירושלים, בניסיון להכשיר תלמידי תיכון יהודים וערבים משכונות סמוכות כדי שינסו ליצור מפגשים בין תלמידי בתי ספר יסודיים משכונותיהם.

אפשר לדון בשני שלבים בפעילות מאז האנתפאדה:

עם פרוץ האנתפאדה

האנתפאדה פרצה בדיוק כשנעשה ניסיון להקים קבוצה יהודית-ערבית חדשה.

המטרה: לשפר יחסי שכנות בין ילדים ונוער המתגוררים בשכונות סמוכות לאורך קו התפר. הכשרה משותפת לתיכונים, שיפעלו אחר כך (במסגרת "מחויבות אישית" ובהתנדבות) עם ילדים בשכונותיהם.

המשתתפים: נוצר קשר עם שני בתי ספר סמוכים זה לזה: רנה קאסן (מעלות דפנה) ובית ספר עבדאללה (על כביש מס' 1, ליד המטה הארצי). בין תלמידי בתי הספר היו לא-פעם עימותים בדרך אל בית הספר או ממנו, ביחוד בימים של פיגועים או מתיחות.

גיוס המשתתפים: גיוס המשתתפים נעשה באמצעות מנהלי בתי הספר. המנהלים גילו בתחילה נכונות, אך זו השתנתה לאחר פרוץ האנתפאדה: ברנה קאסן היו עדיין מוכנים להיפגש, אך בצד הערבי לא הייתה נכונות כזאת. היו לחצים אדירים על מנהל בית ספר עבדאללה להקפיא כל פעילות משותפת, למרות שהוא באופן אישי היה מעוניין בה. בית הספר הוסיף להביע עניין בפעילות המשותפת, אך גרס כי עדיין מוקדם מדי לקיימה.

מהלך: הוחלט לקיים פעילות חד-לאומית, מתוך כוונה לערוך מפגש דו-לאומי בשלב מאוחר יותר. כל צד הונחה בנפרד על-ידי צוות מנחים יהודי-ערבי. הצד היהודי נפגש בבית ספר רנה קאסן, והצד הערבי נפגש בימק"א (לא הייתה בעיה מצדם לבוא למערב העיר). לאור החרפת המצב, לא נערכה לבסוף כל פעילות משותפת.

במהלך האנתפאדה

בראשית שנת הלימודים 2002/3 הוחלט לפתוח קבוצה נוספת במתכונת שונה.

המטרה: להפגיש תלמידי תיכון יהודים וערבים ולהכשירם כדי שיובילו פעילויות חד-לאומיות בשכונותיהם, כהכנה לקראת פעילות דו-לאומית עתידית.

המשתתפים: בני נוער בגיל 15-17, 12 ערבים ו-10 יהודים. שבעים אחוז מהילדים היהודים היו תלמידי בית הספר הניסויי.

גיוס המשתתפים: בשל הקושי בצד הערבי, הגיוס לא נעשה עוד באמצעות המנהלים אלא באופן פרטני דרך ימק"א. הכוונה הייתה להגיע באופן אישי לבני נוער המעוניינים להיפגש. הייתה היענות רבה בצד הערבי, והיה צורך לדחות פונים כדי לשמור על איזון מספרי.

מהלך: המפגשים נערכים בימק"א אחת לשבוע, בימי ג, 17:00-19:00.

הערכת הפעילות: הפעילות המשותפת נוחלת עד כה הצלחה; עם זאת, האפשרות ליישם את הרעיון לפעילות דו-לאומית לתלמידי בתי ספר יסודיים נראית עדיין לא-ראלית.

מימון: הארגון אינו מצוי בקשר עם קרנות ישראליות. הכספים מגיעים ממקורות חו"ל (למרות שבאינטרנט הוזכרה גם תמיכה מהקרן לירושלים).

8. מרכז בלמונטה – האוניברסיטה העברית

ביוטופ משותף ליהודים וערבים

מרכז בלמונטה של האוניברסיטה העברית בירושלים מקיים זה כמה שנים פרויקט בנושא איכות הסביבה לתלמידים יהודים וערבים מירושלים ומסביבתה.

המשתתפים: בפרויקט משתתפים שישה תלמידי תיכון יהודים ושישה ערבים משני בתי ספר בעיר, הלומדים לקראת בחינת בגרות בביוגיה (בתי הספר משתנים משנה לשנה). התלמידים מקיימים במשותף את חקר הביוטופ בבגרות הגן הבוטני של האוניברסיטה העברית. בשנת הלימודים 2002/3 השתתפו בפרויקט מכללת אורט ובית ספר מאבו גוש. בעבר השתתף מהצד הערבי בית ספר מבית צפאפא, ולפני כן משכונות אחרות ממזרח העיר.

גיוס המשתתפים: מרכזי הפרויקט פועלים מול בתי הספר, אשר מגייסים את המשתתפים מקרב תלמידיהם.

מהלך: שש פגישות מתקיימות לאורך שנת הלימודים, שבמהלכן התלמידים מתחלקים לשתי קבוצות מעורבות בנות שישה תלמידים כל אחת. התכנית היא בעברית, אם כי

רבים מהמדריכים הם ערבים. בשלוש מהפגישות (הראשונה, האמצעית והאחרונה) נוספת פעילות חברתית (גם בנושא גישור), יחד עם עמותת ראש פינה למען שילוב.

השפעת האנתפאדה: בראשית האנתפאדה הייתה אווירה קשה מאוד בין הילדים (בזמנו – מבית צפאפא ומבית ספר בויאר), שחלקם תהו אם יש להמשיך בפעילות. אולם לאחר פריקת הרגשות, הפעילות נמשכה ושיתוף הפעולה היה טוב. דווקא התלמידים בעלי העמדות הקיצוניות שיתפו פעולה לבסוף בצורה הטובה ביותר. בהמשך התעוררו קשיים מצד בית צפאפא – התנגדויות הורים וכדומה – והפרויקט פנה לבית הספר באבו גוש. לא ידוע על התנגדויות מצד בתי הספר היהודיים להשתתף בפרויקט.

הערכת הפעילות: הפעילות זוכה להצלחה והילדים משתפים פעולה ביניהם היטב. הפעילות מתמשכת על פני שנה שלמה, ועל כן מאפשרת יצירת קשרים אישיים ואווירה טובה. למרות הקשיים, העבודה נמשכת.

מימון: עיריית ירושלים, הקרן לירושלים והאוניברסיטה העברית מממנים את הפרויקט.

תכנית עתידית: המשך המתכונת הקיימת, בשאיפה לחזור בעתיד לשיתוף פעולה עם בתי ספר ממזרח העיר.

ביקורי בתי ספר ממזרח העיר

בנוסף, מתקיימת במרכז פעילות חד-לאומית לתלמידים ממזרח העיר שבאים ללימודי מדע במרכז. התלמידים מגיעים גם היום מכל רחבי מזרח העיר (א-טור, שועפאט ועוד), למרות שבראשית האנתפאדה הגיעו מעטים (פחדו להגיע למערב העיר); אך התמונה השתנתה בהמשך. העובדה שבמרכז פעילים מדריכים ערבים רבים משמעותית להצלחת הביקורים.

9. ימק"א – מועדון הנוער

פרויקט דו-קיום פועל בימק"א ירושלים מזה כעשר שנים. עד השנה השתתפו בפרויקט כ-25 בני נוער מדי שנה. ב-2002 הורחבה הפעילות, וכללה שלושה קורסים (תאטרון ודרמה, ושתי קבוצות של מנהיגות צעירה) ומועדון חברתי. כ-150 בני נוער יהודים וערבים נהנים משירותי המקום.

מתווה הפעילות: מועדון הנוער פועל שלושה ימים בשבוע – קורס אחד בכל יום בשעות אחר הצהריים. לאחר הקורס ועד 22:00 המקום פתוח גם לבני נוער שאינם רשומים

לאחד הקורסים, והם רשאים לשחק בו ביליארד, טניס שולחן ועוד. הקורסים מועברים על-ידי צמד מדריכים, יהודי וערבי. עם סוף שנת הפעילות, המשתתפים בקורסים נוסעים יחדיו בקיץ לארצות הברית.

המשתתפים וגיוסם: גיוס עצמאי מבתי ספר שונים. המנחים מגיעים לבתי הספר ומציגים את המועדון. בצד היהודי נעשה גיוס בעשרה בתי ספר שונים, מתוך אוכלוסייה מגוונת (עולים וותיקים, ימנים ושמאלנים ועוד). רוב המשתתפים בצד הערבי הם מבית צפאפא, אך לא כולם. מרבית המשתתפים הערבים הם בנים, ובין הבנות יש גם מוסלמיות מאמינות. היו קשיים בגיוס בקרב שני הצדדים.

תמיכה מקצועית: הוקמה ועדת היגוי שחברים בה פסיכולוג נוער, מומחה לנוער במצוקה, מומחית לפעילויות שלום ומורה. הוועדה מתכנסת אחת לרבעון, מקבלת דיווחים על הפעילויות, מלווה ומציעה פתרונות.

הערכת הפעילות: ילדים רבים באים גם ממזרח העיר, מכיוון שהמקום עונה על צורך אמיתי שלהם: אין אפשרויות רבות בשכונותיהם לפעילות חברתית בשעות אחר הצהריים. כאשר שהו בקיץ בארצות הברית התרחש הפיגוע בהר הצופים, והילדים חיזקו וניחמו זה את זה; הייתה זו הוכחה לעצמת הקשר שנוצר ביניהם.

תכניות לעתיד: הסתייעות בבוגרי קורס המנהיגות הצעירה להעברת פעילויות לכ-400 ילדים צעירים יותר בבתי הספר, מתוך כוונה לייסד את "צופי ימק"א". כמו כן, מנסים לגבש תכנים מעניינים ממגוון תחומים להעבירם לבני הנוער. שואפים לעזרה מבעלי מקצוע שונים בגיבוש התכנים, ומבקשים סיוע בהרחבת פעילותם.

מימון: הקרן לירושלים מסייעת. מקבלים תרומות פרטיות, וכן מבית המלון של ימק"א; בעזרתן הצליחו להקים חדר מדריכים עם ספות וטלוויזיה.

10. מרכז פרס לשלום

מטרת המרכז היא קידום היחסים בין ישראלים לבין פלסטינים על-ידי פרויקטים משותפים. מרכז פרס מתייחס לתושבי מזרח ירושלים כאל פלסטינים, בדומה להתייחסות לתושבי הגדה המערבית ורצועת עזה. עם זאת, המרכז מודע להבדלים בין האוכלוסיות ובין הקבוצות השונות בתוך החברה המזרח ירושלמית; על כן המרכז מצהיר כי הוא משקיע מאמצים רבים בלימוד האוכלוסייה בעיר כדי לאתר את הצרכים ואת הרצונות השונים.

בשנותיו הראשונות נמנע המרכז מלעסוק במפורש בסוגיית ירושלים. עם זאת, תושבי העיר נטלו חלק בפעילות ארציות של המרכז. כיום, המרכז עוסק ישירות באוכלוסיית ירושלים, ולאחרונה הושקו כמה פרויקטים הקשורים לעיר. עם זאת, מטרת הפרויקטים אינה נקודתית לעיר אלא מכוונת לשיפור כלל יחסי ישראל-פלסטין. גם כשהמרכז ערך פעילות בירושלים ובה בלבד, הדבר הוסבר כהכנה לקראת פעילות ישראלית-פלסטינית רחבה יותר בעתיד.

א. הפרויקט הקהילתי צור באהר

הפרויקט החל ב-2001 במטרה לשמש שלב ראשון ביצירת קשר בין הכפר לבין שכונת ארמון הנציב או קיבוץ רמת רחל. מרכז פרס ניסה להפעיל בצור באהר את כל רפרטואר הפרויקטים שלו. המרכז רצה "לאמץ" את הכפר ולעודד בו פיתוח קהילתי, ועסק באיתור צורכי התושבים ובחבירה לגופים רלוונטיים כדי לתת מענה לצרכים אלה. נוהלו פעילויות רבות בתחום הספורט, הרווחה והחברה; כן הוקם במקום במסגרת הפעילות מרכז מחשוב. לדברי אנשי המרכז, התושבים היו מרוצים מאוד מן הפעילויות, שענו על צרכים מוחשיים שלהם. עם זאת, היו קבוצות בשכונה שהתנגדו לפעולות וראו בהן צעדי נרמול עם ישראל.

בתחילה היו קשיים מצד התושבים המקומיים, שהמרכז הצליח להתגבר עליהם. בראשית 2002 חל משבר שהתבטא בהסתה במסגדים נגד פעילות המרכז (טענו למשל שלוקחים את בנות הכפר לים לפעילות משותפת עם בנים). גורמים דתיים מקומיים התקוממו נגד פעילות המרכז, שהצטיירה בעיניהם כמאיימת על ההגמוניה שלהם במתן שירותי רווחה לתושבים (כך, המרכז הפעיל מרכז מחשבים בחינם, בעוד שגורמים מקומיים הפעילו מרכז כזה בתשלום סמלי). בנוסף, הייתה רתיעה בקרב חלק מתושבי הכפר מהמספר הרב של פרויקטים שהפעיל מרכז פרס במקום.

כתוצאה מההתנגדויות לא יצאה אל הפועל התכנית לקשר בין מרכז המחשבים של הכפר לבין זה שהוקם בארמון הנציב. הכוונה הייתה שהילדים יתקשרו ביניהם באינטרנט ואחר כך גם ייפגשו; אך הדבר עדיין לא התרחש בפועל.

שיתוף פעולה של תושבי הכפר עם ישראלים בתחום הספורט זכה להצלחה. קבוצות הספורט מהכפר השתתפו בתחרויות בתל אביב, וקבוצת השחייה השתתפה בפעילות משותפת בחוות הנוער הציוני בירושלים.

ב. פורום ירושלמים

ב-2002 יזם מרכז פרס את הקמת פורום הירושלמים, שכלל אנשי ציבור מאוניברסיטת אל-קדס, מהעירייה ומארגונים אחרים בעיר. הפורום, שהובל על-ידי פרופ' סרי נוסייבה ויהורם גאון, נפגש פעמיים (קיץ וסתיו 2002) עם נציגי מרכז פרס, וגיבש תכנית פעולה. הרעיון היה להוביל מהלך של הידברות בין הנהגות האוכלוסיות בעיר, ולהעביר מסר לתושבי העיר שאפשר לפעול יחדיו. פעילות הפורום לא הצליחה להמריא, והתכנית לא הופעלה.

שיתוף פעולה עם עו"סים שלום

מרכז פרס סייע בקיץ 2002 לעו"סים שלום לקיים סדנה בגרמניה, לעובדים סוציאליים יהודים וערבים מירושלים; הסדנה נועדה לעורר דיאלוג מקצועי, במטרה לסייע לאחר מכן לאוכלוסיות במצוקה בשני הצדדים. המרכז סייע בגיוס הכסף לסדנה ובביצועה. המרכז גם מסייע לעמותת עו"סים שלום בגיוס משאבים להרחבת פעילותה בירושלים.

פעילות ספורט משותפת

המרכז שם דגש על עידוד פעילות ספורט משותפת בין קבוצות ואישים ישראלים ופלסטינים.

בעיסווייה הצליח המרכז להקים בית ספר לכדורגל ולהוציא לפועל פעילויות ספורט משותפות נוספות, לאו דווקא בירושלים. המפתח להצלחה היה איש קשר חזק בעיסווייה (סגן מנהל בית ספר מקומי), שגייס משתתפים מתוך הכפר.

בנוסף, בני נוער ומבוגרים ירושלמים (ממזרח וממערב העיר) לוקחים חלק בפעילויות משותפות כלל-ארציות. כך, קבוצות הילדים ממועדון הכדורגל של בית"ר ירושלים השתתפו במחנה קיץ כלל-ארצי עם ילדים ערבים בקיבוץ הגושרים. המחנה זכה להצלחה רבה.

המרכז מנסה לסייע במימון יזמות ספורטיביות נקודתיות, כמו גופים המקיימים כבר פעילויות משותפות ומעוניינים להוסיף להן נדבך, לדוגמה יום ספורט משותף.

פעילויות נוספות: המרכז מקיים גם שיתוף פעולה עם אוניברסיטת אל-קדס (באמצעות אוניברסיטת תל אביב) ומעודד שיתוף פעולה בנושאי בריאות בין בתי חולים במערב ירושלים ובמזרח.

תכניות עתידיות: המרכז מתכנן לערוך הכשרה משותפת לסטודנטים לתקשורת ישראלים ופולסטינים בירושלים.

מימון: המרכז ממומן על-ידי תורמים בארץ ובחו"ל. המרכז מסייע לגופים בעלי רעיונות פרויקטים משותפים לגייס כספים ממקורות אחרים; הוא מדווח כי סדרי העדיפויות של קרנות ותורמים בעולם השתנו לאחר ה-11 בספטמבר: תהליך השלום המזרח תיכוני מודגש פחות מבעבר; וכן ניכרת השפעת המיתון העולמי. דברים אלה מקשים על גיוס משאבים.

(11) מועצה בין-דתית מתאמת בישראל (ICCI)

המועצה קיימת זה למעלה מעשור. היא מאגדת בתוכה רשת ארגונים ומוציאה לפועל פעילויות בשיתוף עם ארגונים אחרים. עד לאנתפאדה, עיקר הפעילות הייתה עם גורמים מחוץ לישראל; כיום הדגש פנים-ישראלי יותר, במטרה לטפח יחסים בין בני שלוש הדתות.

המועצה פועלת בארבעה כיוונים עיקריים: דיאלוג בין-דתי ובין-תרבותי; פיתוח מנהיגות מקומית; דתות ואיכות הסביבה; שלום וחינוך לדו-קיום. ייחוד המועצה בכך שהיא אינה רואה בדת מקור לסכסוך אלא אמצעי לפתרונו. המועצה משלבת פעילות של יישוב סכסוכים עם היבט בין-דתי, וזהו סוד הצלחתה בעיני אנשיה. ראשי המועצה טוענים שיש פוטנציאל לפעילות בין-דתית נוספת בעיר, שאינו מגיע למיצוי בעיקר בשל קשיים כספיים.

מימון: הקרן לירושלים, קרן אברהם ושגרירות הולנד מסייעות במימון פעילויות המועצה. המועצה מקווה שארגונים אלה יוכלו להעמיד לרשותה בעתיד משאבים משמעותיים יותר, שיסייעו להרחבת פעילותה.

למועצה שני פרויקטים ייחודיים לירושלים:

Face to Face, Faith to Faith

פרויקט חדש לפיתוח מנהיגות נוער, שהחל בקיץ 2002 יחד עם ארגון Search for Common Ground וה-Auburn Theological Seminary. במסגרת הפרויקט יצאה משלחת יהודית-נוצרית-מוסלמית בת 12 בני נוער (עשרה מירושלים) לשבועיים בארצות הברית. שם השתתפו במחנה משותף עם תושבי מדינות אחרות, שהצליח מעל למשוער. עם שובם לארץ הוסיפו בני הנוער להיפגש עוד כחצי שנה, עד שהמפגשים פסקו בשל קשיים טכניים ולוגיסטיים.

בראשית 2003 ניהלה המועצה תהליך גיוס של 12 בני נוער ירושלמים שישתתפו במחנה דומה, ויעברו בשנה שלאחר מכן קורס מנהיגות צעירה שיכלול מפגש שבועי בימק"א ומפגש חודשי ב-ICCI. הכוונה היא להרחיב את הפרויקט, וליצור גרעין של בני נוער מחויבים לרעיון שיפעלו יחדיו גם בהמשך, כדוגמת "זרעים של שלום".

לא דווח על קשיים בגיוס המשתתפים; נהפוך הוא – היה יתר-ביקוש. הגיוס התנהל באמצעות בתי ספר בעלי יחס פלורליסטי לדת (רעות, המסורת, בית צפאפא ועוד); הוא היה פרטני, ונשען בין היתר על המוניטין של הארגון ועל החוויות של משתתפי מחנה הקיץ של 2002. ההשתתפות כרוכה בתשלום סמלי בלבד, וזהו רכיב חשוב.

קבוצת נשים לדיאלוג ולפעילות חברתית

הוחלט להקים קבוצת נשים דווקא, מתוך הנחה שנשים מקיימות שיח אחר מזה של הגברים ויוצרות ביניהן קשרים אחרים, אשר יש להם סיכוי רב יותר להצליח. כמו כן, בתחום הבין-דתי הגברים בולטים יותר, וזהו ניסיון לשנות זאת. הנשים הישראליות פעלו תחילה עם קבוצת נשים מבית צפאפא, שחדלה להגיע למפגשים לאחר פרוץ האנתפאדה. גרעין הקבוצה הנוכחית הוא של נשים הפעילות ב-ICCI, שגייסו משתתפות נוספות מקרב מורותיהן.

הקבוצה הוקמה ב-2002, וכוללת כ-18 נשים ירושלמיות בנות שלוש הדתות. הקבוצה הטרוגנית: דתיות, חילוניות, ישראליות, פלסטיניות, עולות, ותיקות ועוד; כולן משכילות ובעלות מעמד חברתי גבוה – מכנה משותף חשוב ליצירת שפה משותפת. הקבוצה נפגשת אחת לשלושה שבועות. לפעילות היו שני שלבים, ובעת עריכת הריאיון החל השלב השלישי:

(א) בשנה הראשונה – פגישות במקום ניטרלי (טנטור), ללא מנחה; לימוד משותף של טקסטים ועיסוק בסכסוך ובהגדרת הקבוצה ומטרותיה.

(ב) בשנה השנייה – פעילות עם מנחה אמריקנית, כשהפגישות נעשות בבתי המשתתפות, במזרח ובמערב העיר לסירוגין. הדגש במפגשים היה על ענייני ירושלים: המציאות בה והחזון לגבי עתידה. מעניין שבעוד שהמציאות שחברה חיה בה היא שונה, הרי שהחזון שהן מציגות בפגישות דומה בהרבה. נוכחות המנחה הזרה הצליחה להעמיק את השיח ולהעניק לו רבדים נוספים. עצם קיום המפגשים בבתים במזרח העיר הוא בעל חשיבות עצומה. הדבר יצר תחושת הזדהות, ועודד פלסטיניות רבות להשתתף. המשתתפות הישראליות נסעו לשועפאט ולבית חנינא גם בימים קשים וגם בערבים, והדבר זכה להערכה רבה מצד הפלסטיניות.

ג) גיבוש תכנית פעולה חברתית – הקבוצה שואפת להוביל פעילות חברתית כלשהי בתחום עידוד שיתוף הפעולה הישראלי-פלסטיני בעיר, ושוקלת יחד עם המנחה כיוונים ואפשרויות. ייתכן שהדבר יביא גם להתרחבות הקבוצה (או ליצירת קבוצה מקבילה, מכיוון שאין עניין בקבוצה גדולה מדי).

12. המרכז ליצירתיות בחינוך

המרכז פועל מאז 1993, ומפגיש צמדי כיתות מבתי ספר יסודיים יהודיים וערביים ברחבי הארץ. המפגשים נערכים לאורך השנה, כמעט מדי חודש, ומתמקדים בנושאי פולקלור. המפגשים נערכים בבתי הספר (ביקורים הדדיים) בהשתתפות ההורים, מתוך כוונה לקרב בין הקהילות באמצעות הפעילות המשותפת לילדים. חלק מהפעילויות נמשכו למעלה משנה, כך שנוצרו קשרים עמוקים בין הילדים והמשפחות.

צוות המרכז מצומצם, מורכב מיהודים בלבד, ועיקר עבודתו היא בהכשרת מורים להעברת הסדנאות במפגשים. נציגי המרכז לוקחים חלק בפעילויות, המועברות ברובן על-ידי מורים. בתי הספר המשתתפים בפרויקט מקבלים הקצאה של שעת לימודים שבועית לעניין ממשרד החינוך. מדי שנה נמסר מהמשרד שייתכן שהקצאה זו תופסק, אך זה עדיין לא קרה.

לפני האנתפאדה

הייתה פעילות משותפת לבית ספר מפסגת זאב ולבית ספר מגיבל מוכבר, שהחלה ב-1997/8. באוקטובר 2000 הייתה אמורה להיפתח שנת הפעילות הרביעית. זהות בתי הספר המשתתפים נקבעה על-ידי הקרן לירושלים ועל-ידי מנח"י. מכיוון שילדים מבתי ספר אלה השתתפו כבר בפעילות משותפת במוזאון המדע, הייתה מחשבה להרחיב את המגמה באמצעות המרכז ליצירתיות בחינוך, ולרתום לעניין את כל בית הספר והקהילה.

הילדים כמעט שלא יכלו לדבר זה עם זה במהלך הפעילות בשל בעיות שפה, אך שיחקו יחד ועשו עבודות יד משותפות. הפגישות היו מצוינות, והיה רצון עז בשני הצדדים להביא להצלחתן. מעורבות ההורים בפעילות הייתה רבה, וכמה פעמים הגיעו סבים וסבתות יהודים דוברי ערבית, שסייעו במלאכת התרגום לילדים.

עם פרוץ האנתפאדה

בית ספר גיבל מוכבר לא הודיע מעולם על הפסקת השתתפותו בפרויקט, אלא פשוט ביטל את השתתפותו לפני כל פגישה מתוכננת בתואנה שהעיתוי אינו נוח. בפועל, הפעילות הופסקה; אולם, בית הספר הביע נכונות עקרונית להשתתף בפעילות עתידית.

בית הספר בפסגת זאב לא נדרש להתמודד עם הדילמה האם להמשיך בפעילות אם לאו, עקב הקפאת הפעילות ביזמת הצד הפלסטיני. להערכת מנהלי הפרויקט היו מתעוררות בעיות גם בצד היהודי, אך אפשר היה להתגבר עליהן ולמצוא מקום ניטרלי לעריכת הפרויקט, מבלי להמשיך בביקורים ההדדיים בשני חלקי העיר.

במהלך האנתפאדה

המרכז פועל היום באזור ירושלים רק עם בית הספר הניסויי ובית הספר בעין ראפה, שממוקם מחוץ לגבולות העירוניים של ירושלים. זו השנה העשירית של הפרויקט בין שני בתי ספר אלה, והוא זוכה להצלחה רבה. יש כיתות שעובדות יחד זמן רב, וההורים והקהילות מכירים ומוקירים אלה את אלה. המפגשים הם לבני כיתות ה-ו. תלמידי כיתות ז-יא שהשתתפו בפעילות בעבר מעוניינים להמשיך ולהיפגש, אך הדבר נמנע בגלל קשיי מימון.

פעילויות נוספות: ב-2002 ערך המרכז השתלמות למורים לאנגלית ערבים ויהודים גם מירושלים, למען יחדירו את רוח הפרויקט לכיתותיהם. ההשתלמות עברה בהצלחה.

בעיות מימון: המרכז ממומן כיום על-ידי משרד החינוך, קרנות מחו"ל ותורמים פרטיים מישראל.

המרכז מדווח על קשיים מרובים בגיוס כספים, שפוגעים משמעותית בפעילותו:

- (1) הקרן לירושלים לא מוכנה לממן מפגשים עם עין ראפה, כי בית הספר אינו ממוקם בשטח ירושלים; (2) היעדר מימון מונע הרחבת המפגשים עם עין ראפה לכיתות התיכון; (3) בית ספר ערבי מהעיר העתיקה הפגין נכונות להשתתף בפרויקט, אך לא נמצאה אפשרות לממן זאת; (4) קרנות מתנות מימון בהתחייבות להשתתפות מצד גורמים נוספים; אולם אין תקציב לחיפוש גורמים כאלה; (5) תוכננה השתלמות למורים יהודים וערבים ברמלה כדי לנסות וליישם שם את המודל (שאי-אפשר היה ליישמו בירושלים) – אך בהיעדר מימון היזמה בוטלה; (6) מגבלות הקרנות משפיעות על בחירת בתי הספר: קרנות

אחדות מממנות רק פרויקטים המערבים תושבים בתחום הקו הירוק; ואילו אחרות תורמות רק לפרויקטים עם תושבי הרשות הפלסטינית. גורמים באיחוד האירופי סירבו לממן את המפגשים בין פסגת זאב לבין ג'יבל מוכבר, כי פסגת זאב היא בעיניהם התנחלות – זאת למרות שהפלסטינים הסכימו להשתתף.

תכניות עתידיות: השאיפה היא לערוך השתלמויות למורים ממערב ירושלים וממזרחה, וכן לאתר בתי ספר במזרח העיר שמוכנים לקחת חלק בפרויקט – אבל אין אמצעים חומריים לשם כך. בנוסף, המרכז עוסק בחיבור ספר על המודל הייחודי שלו, בעידודו של פרופ' אברהם (רמי) פרידמן. אנשי המרכז מתוסכלים: הם רואים תקווה ורוצים לנצל את האפשרות לממשה, אך אינם מצליחים לעשות כן בהיעדר משאבים.

13. מכון ירושלים לחקר ישראל, והמרכז לשלום ולשיתוף פעולה בין-לאומי

שני מכוני המחקר מהווים דוגמה לשיתוף פעולה מתמשך ופורה בין מוסד ישראלי לבין מוסד פלסטיני. המכוני מקיימים פרויקטים משותפים בעניין ירושלים, ובמקביל פועל כל אחד מהם בנושאים אלה באופן עצמאי ועם גורמים נוספים. להלן פרטים על שניים מן הפרויקטים המשותפים לשני המכוני.

המרכז הירושלמי ליישוב סכסוכים ופישור

המרכז הוקם ב-1996 על-ידי מכון ירושלים לחקר ישראל והמרכז לשלום ולשיתוף פעולה בין-לאומי, ביזמת ד"ר יפרח זילברמן וראמי נאצראללה. מטרת המרכז היא ליצור מנגנונים חלופיים לפתרון סכסוכים אישיים, חברתיים ודתיים בין ישראלים לבין פלסטינים תושבי ירושלים, ברמת היחיד וברמת הקבוצה גם יחד. מאז הקמתו הכשיר המרכז כמה עשרות ישראלים ופלסטינים תושבי ירושלים בתחום הגישור (בקורסים חד-לאומיים ודו-לאומיים); ערך סדנאות והרצאות לקבוצת המגשרים בהשתתפות מומחים מישראל ומחו"ל; גישר בכ-20 מקרים של סכסוכים ישראליים-פלסטיניים במרחב ירושלים; יצר מערכת קשרים עם ארגונים ומוסדות בעלי מטרות דומות בארץ ובחו"ל, וגיבש מודל עבודה תאורטי שיושם בהצלחה גם במקומות אחרים בארץ.

המשתתפים: קבוצת המגשרים שגיבש המרכז מורכבת מישראלים ומפלסטינים בעלי מקצועות שונים המשיקים לתחום הגישור ויישוב סכסוכים רב-תרבותי (אנשי חינוך, עובדים סוציאליים, עורכי דין, מזרחנים ועוד). המשתתפים גויסו על-ידי שני המכוני שהקימו את המרכז, וחלקם נמנים על צוותי המכוני עצמם. המרכז מעוניין להרחיב ככל

האפשר את מערך העוסקים בגישור הרב-תרבותי באזור ירושלים, ומעודד את המגשרים ואת המשתתפים בפעילויות המרכז לצרף אנשים נוספים בעלי עניין. מרבית המשתתפים מתגוררים בירושלים, אם כי אחדים מתגוררים מחוצה לה (כולל בשטחי הרשות הפלסטינית).

השפעת האנתפאדה: כתוצאה מפרוץ האנתפאדה אי-אפשר היה לקיים בפועל גישורים משותפים; גם עריכת השתלמויות משותפות לצוות המגשרים הפכה לקשה יותר לביצוע. לאור זאת הוסיף והתקיים קשר ישיר ושוטף בין ראשי המרכז, אולם המפגשים של צוות המגשרים התקיימו בעיקר במתכונת חד-לאומית. ד"ר זילברמן קיים קורס הכשרה למגשרים פלסטינים ממזרח העיר בבית חנינא. בעזרת חסות אמריקנית מקצועית (אגודת עורכי הדין האמריקנית, ו-JAMS, ארגון גישור) ופיננסית (המכון האמריקני לשלום – USIP, וכן השגרירות האמריקנית בישראל), הצליח המרכז לקיים באוקטובר 2002 סמינר גישור דו-יומי, בהשתתפות 30 מגשרים ישראלים ופלסטינים ומספר רב של מומחים מהאזור ומארצות הברית. הסמינר זכה להצלחה רבה, ובסיומו גיבש צוות משותף מבין המגשרים תכנית פעולה לעתיד.

מימון: פעילות המרכז מומנה על-ידי קרנות אמריקניות ואירופיות, ביניהן ה-United States Institute for Peace וארגון הגישור האמריקני JAMS. המרכז מצוי בחיפוש מתמיד אחר מקורות מימון נוספים, אשר יאפשרו לו להרחיב את תחומי פעילותו.

תכניות עתידיות: המרכז מעוניין להוסיף ולהפגיש יחדיו את צוות המגשרים לסדרה של כנסים והכשרות מתקדמות בחסות אמריקנית. בנוסף, קיימת תכנית להקים קבוצת משימה ללימוד מוקדי קונפליקט בחיי היום-יום בירושלים ולהתמודדות עִמם. הקבוצה תעסוק בחשיבה משותפת לגבי מרקם היחסים בעיר, באיתור מוקדי קונפליקטים, בהרחבת ההבנה של המתרחש בהם ובניסיון מעשי להתמודד עמם בשיטות של גישור ושל יישוב סכסוכים.

פורום ירושלים-ברלין

בקיץ 2000 יזמה קרן פרידריך אברט הגרמנית את הקמתה של קבוצת חוקרים גרמנים, ישראלים ופלסטינים שתעסוק בחקר ערים מחולקות, ובעיקר ברלין וירושלים. מטרת הפרויקט הייתה לראות מה מומחים מתחומים שונים מברלין ומירושלים יכולים ללמוד זה מזה לגבי החיים בערים מחולקות ולגבי אופן פתרון בעיות המתעוררות בערים אלה. החוקרים הישראלים והפלסטינים בצוות גויסו על-ידי מכון ירושלים לחקר ישראל והמרכז לשלום ולשיתוף פעולה בין-לאומי.

צוות החוקרים נפגש בברלין בקיץ 2001 ובירושלים בקיץ 2002. בנוסף לדיונים פנימיים שקיימו ביניהם החוקרים הישראלים והפלסטינים, הובילו הדיונים במפגשים אלה בראשית 2003 לפרסומו של ספר בשם *Divided Cities in Jerusalem*, בעריכת פרופ' אברהם (רמי) פרידמן וראמי נאצראללה. הספר כולל 26 מאמרים שנכתבו על-ידי חוקרי הצוות (ישראלים, פלסטינים וגרמנים כאחד), אשר עסקו בהיבטים שונים הנוגעים לירושלים ולברלין.

הפרויקט מוכיח כי למרות המצב הביטחוני הקשה, מומחים משני הצדדים יכולים לפעול יחדיו, לאתר בעיות משותפות ולנסות למצוא להן פתרונות. החסות הבין-לאומית שסיפקה הקרן הגרמנית סייעה לא רק למימון הפרויקט אלא גם לעצם קיומו, ולהעשרת הדיאלוג בין ישראלים לבין פלסטינים בירושלים על-ידי חשיפתם למקרה בוחן נוסף – זה של ברלין – ועל-ידי הפריה הדדית עם החוקרים הגרמנים.

הפרויקט נמשך גם ב-2003, ותוצריו עתידים להוסיף ולהתפרסם.

הערות

1. בהקשר זה יש לציין כי גורמים אחדים בעיר רואים פעילויות אלה באור אחר. כך למשל שלום גולדשטיין, היועץ המדיני לראש עיריית ירושלים לענייני מזרח העיר, הביע בריאיון עמי (26.6.2003) את תפיסתו כי רבות מפעילויות אלה נובעות מבצע כסף של יוזמיהן, משחיתות את האוכלוסיות המשתתפות בהן, ומובילות בפועל לחלוקת העיר.
2. על פי רוב, עובדים אלה אינם פלסטינים-ירושלמים אלא סטודנטים או בוגרים של האוניברסיטה העברית בירושלים, שהגיעו לעיר לצורך לימודיהם (ולעתים נשארו בה לאחר מכן), כאשר משפחותיהם מתגוררות בחלקים אחרים של ישראל (בעיקר בצפון). כאמור, אוכלוסייה מסוג זה מפגינה על פי רוב גישה חיובית יותר כלפי שיתוף פעולה עם מוסדות וארגונים ישראליים במערב העיר מאשר הפלסטינים הירושלמים.
3. מקרים מעין אלה דווחו על-ידי בית הלל (שבמסגרת פרויקט "ללא גבולות" שערך נהרג בן משפחה של אחד המשתתפים הישראלים בפיגוע), ועל-ידי עמותת הקרקס הירושלמי (שם בוצע לינץ' באחד המדריכים הפלסטינים בדרכו לפעילות העמותה ביום פיגוע).
4. בחקר המקרה הצפון-אירי עשיתי שימוש בעיקר במקורות הבאים: Cochrane & Dunn, 2002, pp. 154-171; Northern Ireland Community Relations Council, 1998; Fizduff, 1999, pp. 87-103.

מראי מקום

אחימאיר, א', ויינגרוד, א'. גורמים משפיעים בהקשרים של התדרדרות וקריסה: ארגונים וולונטריים – סקירת מצב (לא פורסם).

המרכז הבין-תרבותי לירושלים. אפשרויות לפעילות בין-תרבותית בירושלים בעקבות המצב החדש בעיר, 1.11.2001.

כץ, ח', "החברה האזרחית בישראל בבוקר למחרת: פלגנות ופוליטיזציה", בתוך בנבנשתי, מ' (עורך) וגורן, ני' (עורך משנה), הבוקר למחרת: עידן השלום – לא אוטופיה. ירושלים, 2002.

Bar-Tal, B., "From Intractable Conflict through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis," *Political Psychology* 21 (2000), pp. 351-365.

Baskin, G., *The Oslo Peace Process: Lessons Learned*. Jerusalem, 2002.

Brad, M., *Building Bridges: Lessons for America from Novel Israeli Approaches to Promote Coexistence*. Maryland, 1998.

Brehm, S. and Kassin, S., *Social Psychology*. Boston, 1996.

Dealing with Difference: A Directory of Peace, Reconciliation and Community Relations Projects in Northern Ireland. Belfast, 1998.

Cochrane, F. and Dunn, S. "Peace and Conflict-Resolution Organizations in Northern Ireland," In Gidron, B., Katz, S. and Hasenfeld, Y. *Mobilizing for Peace: Conflict Resolution in Northern Ireland, Israel/Palestine, and South Africa*. New York 2002.

Fizduff, M., "Changing History: Peace-Building in Northern Ireland," in *People Building Peace: 35 Inspiring Stories from Around the World* (pp. 87-103). Utrecht, 1999.

Gidron, B., Katz, S. and Hasenfeld, Y., *Mobilizing for Peace: Conflict Resolution in Northern Ireland, Israel/Palestine, and South Africa*. New York, 2002.

- Gidron, B., Katz, S., Meyer, M., Hasenfeld, Y., Schwartz, R. and Crane J., "Peace and Conflict Resolution Organizations in Three Protracted Conflicts: Structures, Resources and Ideology," *Voluntas* 10 (1999), pp. 275-298.
- Miall, H., Ramsbotham, O. and Woodhouse, T., *Contemporary Conflict Resolution*. Cambridge, 1999.
- Northern Ireland Community Relations Council. *Dealing with Difference: A Directory of Peace, Reconciliation and Community Relations Projects in Northern Ireland*. Belfast: Northern Ireland Community Relations Council, 1998.
- Ungerleider, J., "Bicommunal Peace Camps for Peace in Cyprus." *Peace Review* 13 (2001), pp. 583-589.